

ΣΠΙΝΟΖΑ
ΗΘΙΚΗ

Μετάφραση
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΒΑΝΤΑΡΑΚΗΣ

Εισαγωγή
ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΓΡΗΓΟΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΡΕΜΕΣ

Ο Μπαρούχ Σπινόζα γεννήθηκε στο Αμστερνταμ στις 24 Νοεμβρίου 1632. Οι γονείς του ήταν εβραϊκής καταγωγής και είχαν μεταναστεύσει από την Πορτογαλία. Ο Μπαρούχ (= ευλογημένος) αφού φοιτήσει στο σχολείο της εβραϊκής κοινότητας, στη συνέχεια ασχολείται με την οικογενειακή επιχείρηση εισαγωγών-εξαγωγών. Σε ηλικία 22 ετών, αρχίζει να αμφισβητεί τους περιορισμένους στόχους των οικονομικών συναλλαγών, αναζητώντας μια ευρύτερη μόρφωση και ένα νέο τρόπο ζωής. Μαθαίνει λατινικά, εισάγεται στη νέα επιστήμη της εποχής και αποκτά ένα νέο κύκλο συνομιλητών και φίλων. Τον Ιούλιο του 1656, αφορίζεται από την εβραϊκή κοινότητα: ο ίδιος δεν θα επιχειρήσει να επιστρέψει στους κόλλπους της, ούτε όμως θα ασπασθεί άλλο θρησκευτικό δόγμα.

Το 1661 εγκαθίσταται στο Ρέινμπουργκ, ασκεί την τέχνη λείανσης φακών για βιοποριστικούς λόγους και παρακολουθεί μαθήματα στο Πανεπιστήμιο του Λέιντεν. Τα δύο πρώτα έργα του, η *Πραγματεία για τη διόρθωση του νου* και η *Συνοπτική πραγματεία* δεν δημοσιεύονται, αλλά κυκλοφορούν ανάμεσα σε φίλους και συνομιλητές του. Το 1663 δημοσιεύονται *Οι αρχές της καρτεσιανής φιλοσοφίας*, Μέρος I & II, Το 1665, ενώ έχει γράψει τα δύο

ΣΠΙΝΟΖΑ

ΗΘΙΚΗ

Μετάφραση

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΒΑΝΤΑΡΑΚΗΣ

Εισαγωγή

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΓΡΗΓΟΡΟΠΟΥΛΟΥ

Εὐμενεῖς ἔλεγχοι

Ἐκδόσεις ΕΚΚΡΕΜΕΣ

Επιμελητές της σειράς
ΣΤΕΛΙΟΣ ΒΙΡΒΙΔΑΚΗΣ
ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΛΛΙΓΑΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΞΗΡΟΠΑΙΔΗΣ
Ν.Μ. ΣΚΟΥΤΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

Τίτλος πρωτοτύπου: *ETHICA Ordine Geometrico demonstrata*

© Εκδόσεις ΕΚΚΡΕΜΕΣ – Χριστίνα Ζήση

Ιουλιανού 41-43, Αθήνα 104 33

Τηλ./Fax: 210 8220006

Βιβλιοπωλείο: Στοά του Βιβλίου, Πεσμαζόγλου 5, Αθήνα

Τηλ.: 210 3213583

Μάρτιος 2009

ISBN 978-960-7651-72-3

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ <i>Γεωμετρία και δύναμη: Το βλέμμα της αιωνιότητας</i>	7
ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	73
ΜΕΡΟΣ Ι	
<i>Περί του Θεού</i>	77
ΜΕΡΟΣ ΙΙ	
<i>Περί της Φύσης και της Προέλευσης του Πνεύματος</i>	143
ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ	
<i>Περί της Προέλευσης και της Φύσης των Συναισθηματικών Επηρειών</i>	229
ΜΕΡΟΣ ΙV	
<i>Περί της Ανθρώπινης Δουλείας, ήτοι περί της Ισχύος των Συναισθηματικών Επηρειών</i>	341
ΜΕΡΟΣ V	
<i>Περί της Δύναμης του Νου, ήτοι περί της ανθρώπινης Ελευθερίας</i>	455
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ	509
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	515
ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΚΑΙ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	521

ΗΘΙΚΗ
ΑΠΟΔΕΔΕΙΓΜΕΝΗ ΜΕ ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΤΑΞΗ

Κ Α Ι
διαιρεμένη σε πέντε μέρη,
τα οποία πραγματεύονται

1. Περί του ΘΕΟΥ
2. Περί της Φύσης και της Προέλευσης του ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ
3. Περί της Προέλευσης και της Φύσης των ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΩΝ ΕΠΗΡΕΙΩΝ
4. Περί της Ανθρώπινης ΔΟΥΛΕΙΑΣ, ήτοι περί της ΙΣΧΥΟΣ των ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΩΝ ΕΠΗΡΕΙΩΝ
5. Περί της ΔΥΝΑΜΗΣ του ΝΟΥ, ήτοι περί της Ανθρώπινης ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

ΟΡΙΣΜΟΙ

1. Με τον όρο αυταίτιο εννοώ αυτό που η ουσία του ενέχει την ύπαρξη, ήτοι αυτό που η φύση του δεν μπορεί να συλληφθεί παρά ως υπάρχουσα.

2. Πεπερασμένο στο γένος του λέγεται ένα πράγμα που μπορεί να οριοθετηθεί από ένα άλλο της ίδιας φύσης. Π.χ., ένα σώμα λέγεται πεπερασμένο επειδή συλλαμβάνουμε πάντοτε ένα άλλο μεγαλύτερο. Παρομοίως, μια σκέψη οριοθετείται από μια άλλη σκέψη. Μα ένα σώμα δεν οριοθετείται από μια σκέψη ούτε μια σκέψη από ένα σώμα.

3. Με τον όρο υπόσταση εννοώ αυτό που είναι στον εαυτό του και συλλαμβάνεται μέσω του εαυτού του: δηλαδή αυτό που το εννόημά του δεν χρειάζεται το εννόημα ενός άλλου πράγματος από το οποίο να πρέπει να σχηματιστεί.

4. Με τον όρο κατηγορήμα εννοώ αυτό που αντιλαμβάνεται ο νους στην υπόσταση σαν συνιστών την ουσία της.

5. Με τον όρο τρόπος εννοώ τους επηρεασμούς της υπόστασης, ήτοι αυτό που είναι σε ένα άλλο και συλλαμβάνεται επίσης μέσω αυτού.

6. Με τον όρο Θεός εννοώ το απολύτως άπειρο ον,

τουτέστιν μια υπόσταση συγκείμενη από άπειρα κατηγορήματα καθένα εκ των οποίων εκφράζει μια άπειρη και αιώνια ουσία.

ΕΠΕΞΗΓΗΣΗ

Λέω απολύτως άπειρο, και όχι άπειρο στο γένος του· σε αυτό πράγματι που είναι άπειρο μονάχα στο γένος του, μπορούμε να αρνηθούμε άπειρα κατηγορήματα· ενώ στην ουσία αυτού που είναι απολύτως άπειρο ανήκει ό,τι εκφράζει την ουσία και δεν ενέχει καμιά άρνηση.

7. Ελεύθερο λέγεται το πράγμα που υπάρχει από μόνη την αναγκαιότητα της φύσης του και καθορίζεται να ενεργεί από μόνο τον εαυτό του. Ενώ αναγκάιο, ή μάλλον αναγκασμένο, αυτό που καθορίζεται να υπάρχει και να πράττει με συγκεκριμένο και καθορισμένο τρόπο από ένα άλλο.

8. Με τον όρο αιωνιότητα εννοώ την ίδια την ύπαρξη καθόσον συλλαμβάνουμε πως έπεται αναγκαία από μόνο τον ορισμό του αιώνιου πράγματος.

ΕΠΕΞΗΓΗΣΗ

Μια τέτοια ύπαρξη, πράγματι, συλλαμβάνεται ως αιώνια αλήθεια, όπως και η ουσία του πράγματος, και για το λόγο αυτό δεν μπορεί να εξηγηθεί μέσω της διάρκειας ή του χρόνου, όσο και αν η διάρκεια συλληφθεί ως στερούμενη αρχής και τέλους.

ΑΞΙΩΜΑΤΑ

1. Όλα όσα είναι, είναι ή στον εαυτό τους ή σε ένα άλλο.

2. Αυτό που δεν μπορεί να συλληφθεί μέσω ενός άλλου πρέπει να συλλαμβάνεται μέσω του εαυτού του.

3. Δοθέντος ενός καθορισμένου αιτίου έπεται αναγκαία ένα αποτέλεσμα, και αντιθέτως, αν δεν δίδεται κανένα καθορισμένο αίτιο, είναι αδύνατον να έπεται ένα αποτέλεσμα.

4. Η γνώση του αποτελέσματος εξαρτάται από τη γνώση του αιτίου και την ενέχει.

5. Όσα δεν έχουν τίποτα κοινό μεταξύ τους δεν μπορούν και να νοηθούν τα μεν μέσω των δε, ήτοι το εννόημα του ενός δεν ενέχει το εννόημα του άλλου.

6. Η αληθής ιδέα πρέπει να συμφωνεί με το ιδεατό της.

7. Η ουσία αυτού που μπορεί να συλληφθεί ως μη υπάρχον δεν ενέχει την ύπαρξη.

ΠΡΟΤΑΣΗ 1

Η υπόσταση είναι φύσει πρότερη των επηρεασμών της.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Καταφαίνεται βάσει των Ορισμών 3 και 5.

ΠΡΟΤΑΣΗ 2

Δύο υποστάσεις που έχουν διαφορετικά κατηγορήματα δεν έχουν τίποτα κοινό μεταξύ τους.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Καταφαίνεται επίσης βάσει του Ορ. 3. Καθεμιά πράγματι πρέπει να είναι στον εαυτό της και να συλλαμβά-

νετ αι μέσω του εαυτού της, ήτοι το εννόημα της μιας δεν ενέχει το εννόημα της άλλης.

ΠΡΟΤΑΣΗ 3

Όσα πράγματα δεν έχουν τίποτα κοινό μεταξύ τους, ένα από αυτά δεν μπορεί να είναι αίτιο ενός άλλου.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Αν δεν έχουν τίποτα κοινό μεταξύ τους, άρα (κατά το Αξ. 5) δεν μπορούν να νοηθούν τα μεν μέσω των δε, ως εκ τούτου (κατά το Αξ. 4) το ένα δεν μπορεί να είναι αίτιο ενός άλλου. ΟΠΕΡ ΕΛΕΙ ΔΕΙΞΑΙ

ΠΡΟΤΑΣΗ 4

Δύο ή περισσότερα διακριτά πράγματα διακρίνονται μεταξύ τους ή από τη διαφορετικότητα των κατηγορημάτων των υποστάσεων ή από τη διαφορετικότητα των επηρεασμών τους.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Όλα όσα είναι, είναι ή στον εαυτό τους ή σε ένα άλλο (κατά το Αξ. 1), τουτέστιν (κατά τους Ορ. 3 και 5) έξω από το νου δεν υπάρχει τίποτα πέρα από τις υποστάσεις και τους επηρεασμούς τους. Άρα έξω από το νου δεν υπάρχει τίποτα, μέσω του οποίου να μπορούν πολλά πράγματα να διακριθούν μεταξύ τους, πέρα από τις υποστάσεις, ήτοι, πράγμα που είναι το ίδιο (κατά τον Ορ. 4), τα κατηγορήματα των υποστάσεων και οι επηρεασμοί τους. Ο.Ε.Δ.

ΠΡΟΤΑΣΗ 5

Στη φύση των πραγμάτων δεν μπορούν να υπάρξουν δύο ή περισσότερες υποστάσεις της ίδιας φύσης, ήτοι του ίδιου κατηγορήματος.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Αν υπήρχαν περισσότερες διακριτές υποστάσεις, θα έπρεπε να διακρίνονται μεταξύ τους ή από τη διαφορετικότητα των κατηγορημάτων ή από τη διαφορετικότητα των επηρεασμών (κατά την προηγ. Πρότ.). Αν διακρίνονταν μονάχα από τη διαφορετικότητα των κατηγορημάτων, τότε παραδεχόμαστε ότι δεν υπάρχει παρά μία υπόσταση του ίδιου κατηγορήματος. Μα αν διακρίνονταν από τη διαφορετικότητα των επηρεασμών, αφού η υπόσταση είναι φύσει πρότερη των επηρεασμών της (κατά την Πρότ. 1), τότε, παραμερίζοντας τους επηρεασμούς και θεωρώντας την στον εαυτό της, τουτέστιν (κατά τον Ορ. 3, και το Αξ. 6) θεωρώντας την αληθώς, δεν θα μπορούσαμε να τη συλλάβουμε ως διακριτή από μια άλλη, τουτέστιν (κατά την προηγ. Πρότ.) δεν θα μπορούσαν να υπάρξουν περισσότερες αλλά μονάχα μία. Ο.Ε.Δ.

ΠΡΟΤΑΣΗ 6

Μία υπόσταση δεν μπορεί να παραχθεί από μια άλλη υπόσταση.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Στη φύση των πραγμάτων δεν μπορούν να υπάρξουν

δύο υποστάσεις του ίδιου κατηγορήματος (κατά την προηγ. Πρότ.), τουτέστιν (κατά την Πρότ. 2) που να έχουν κάτι κοινό μεταξύ τους. Ως εκ τούτου (κατά την Πρότ. 3) η μία δεν δύναται να είναι αίτιο μιας άλλης, ήτοι δεν μπορεί να παραχθεί από μια άλλη. *Ο.Ε.Δ.*

ΠΟΡΙΣΜΑ

Από εδώ έπεται ότι η υπόσταση δεν μπορεί να παραχθεί από κάτι άλλο. Διότι στη φύση των πραγμάτων δεν υπάρχει τίποτα πέρα από τις υποστάσεις και τους επηρεασμούς των υποστάσεων, όπως καταφαίνεται βάσει του Αξιώματος 1 και των Ορισμών 3 και 5. Μα δεν μπορεί να παραχθεί από μια υπόσταση (κατά την προηγ. Πρότ.). Άρα, απολύτως, η υπόσταση δεν μπορεί να παραχθεί από κάτι άλλο. *Ο.Ε.Δ.*

Αλλιώς

Αυτό αποδεικνύεται επίσης ευκολότερα μέσω της εις άτοπον απαγωγής. Διότι αν η υπόσταση μπορούσε να παραχθεί από κάτι άλλο, η γνώση της θα έπρεπε να εξαρτάται από τη γνώση του αιτίου της (κατά το Αξ. 4)· ως εκ τούτου (κατά τον Ορ. 3) δεν θα ήταν υπόσταση.

ΠΡΟΤΑΣΗ 7

Ανήκει στη φύση της υπόστασης να υπάρχει.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Η υπόσταση δεν μπορεί να παραχθεί από κάτι άλλο (κατά το Πρό. της προηγ. Πρότ.)· έτσι είναι αυταίτιο, τουτέστιν (κατά τον Ορ. 1) η ουσία της ενέχει αναγκαία

την ύπαρξη, ήτοι ανήκει στη φύση της να υπάρχει.
Ο.Ε.Δ.

ΠΡΟΤΑΣΗ 8

Κάθε υπόσταση είναι αναγκαία άπειρη.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Υπόσταση ενός κατηγορήματος δεν υπάρχει παρά μία και μοναδική (κατά την Πρότ. 5) και ανήκει στη φύση της να υπάρχει (κατά την Πρότ. 7). Άρα θα είναι στη φύση της να υπάρχει ή ως πεπερασμένη ή ως άπειρη. Μα όχι ως πεπερασμένη. Διότι (κατά τον Ορ. 2) θα έπρεπε να οριοθετείται από μια άλλη της ίδιας φύσης η οποία θα έπρεπε επίσης να υπάρχει αναγκαία (κατά την Πρότ. 7): ως εκ τούτου θα υπήρχαν δύο υποστάσεις του ίδιου κατηγορήματος, πράγμα που είναι άτοπο (κατά την Πρότ. 5). Άρα υπάρχει ως άπειρη. Ο.Ε.Δ.

ΣΧΟΛΙΟ 1

Αφού το να είναι κάτι πεπερασμένο είναι όντως εν μέρει άρνηση, και το να είναι άπειρο είναι απόλυτη κατάφαση της ύπαρξης κάποιας φύσης, άρα από μόνη την Πρόταση 7 έπεται ότι κάθε υπόσταση πρέπει να είναι άπειρη.

ΣΧΟΛΙΟ 2

Δεν αμφιβάλλω ότι όλοι όσοι κρίνουν τα πράγματα με συγκεχυμένο τρόπο και δεν έχουν συνηθίσει να τα γνωρίζουν μέσω των πρώτων αιτίων τους θα δυσκολευτούν να συλλάβουν την απόδειξη της Πρότασης 7: επειδή δεν διακρίνουν τις τροποποιήσεις των υποστάσεων από

τις ίδιες τις υποστάσεις και δεν ξέρουν πώς παράγονται τα πράγματα. Από όπου προκύπτει ότι προσκολλούν στις υποστάσεις την αρχή που βλέπουν να έχουν τα φυσικά πράγματα· όσοι αγνοούν πράγματι τα αληθή αίτια των πραγμάτων συγχέουν τα πάντα και χωρίς να εξανίσταται καθόλου το πνεύμα τους πλάθουν με το μυαλό τους τόσο ομιλούντα δέντρα όσο και ομιλούντες ανθρώπους, και φαντάζονται ότι οι άνθρωποι σχηματίζονται τόσο από πέτρες όσο και από σπέρμα, και ότι οποιεσδήποτε μορφές μεταβάλλονται σε οποιεσδήποτε άλλες. Παρομοίως, όσοι συγχέουν τη θεϊκή φύση με την ανθρώπινη προσδίδουν εύκολα στον Θεό ανθρώπινες συναισθηματικές επήρειες, κυρίως ενόσω αγνοούν επίσης πώς παράγονται οι συναισθηματικές επήρειες στο πνεύμα. Αν όμως οι άνθρωποι πρόσεχαν τη φύση της υπόστασης, θα αμφέβαλλαν ελάχιστα για την αλήθεια της Πρότασης 7· αυτή η Πρόταση μάλιστα θα ήταν για όλους αξίωμα και θα συγκαταλεγόταν στις κοινές έννοιες. Διότι με τον όρο υπόσταση θα εννοούσαν αυτό που είναι στον εαυτό του και συλλαμβάνεται μέσω του εαυτού του, τουτέστιν αυτό που η γνώση του δεν χρειάζεται τη γνώση άλλου πράγματος. Ενώ με τον όρο τροποποιήσεις, αυτό που είναι σε ένα άλλο και το εννόημά τους σχηματίζεται από το εννόημα του πράγματος στο οποίο είναι αυτές· γι' αυτό μπορούμε να έχουμε αληθείς ιδέες για μη υπάρχουσες τροποποιήσεις· εφόσον, παρότι δεν υπάρχουν εν ενεργεία έξω από το νου, η ουσία τους ωστόσο περιλαμβάνεται σε κάτι άλλο έτσι ώστε να μπορούν να συλληφθούν μέσω αυτού. Εντούτοις η αλήθεια των υποστάσεων δεν είναι έξω από το

νου παρά σε αυτές τις ίδιες, επειδή συλλαμβάνονται μέσω του εαυτού τους. Άρα αν έλεγε κανείς ότι έχει σαφή και διακριτή, τουτέστιν αληθή, ιδέα μιας υπόστασης και παρά ταύτα αμφιβάλλει για το αν μια τέτοια υπόσταση υπάρχει, θα ήταν, μα τον Ηρακλή, σαν να έλεγε ότι έχει μια αληθή ιδέα και παρά ταύτα αμφιβάλλει μην είναι ψευδής (όπως γίνεται πρόδηλο με επαρκή προσοχή)· ή, αν έθετε κανείς ότι μια υπόσταση δημιουργείται, θα έθετε συγχρόνως ότι μια ψευδής ιδέα έγινε αληθής, πράγμα ασφαλώς που είναι ό,τι πιο άτοπο μπορούμε να συλλάβουμε· ως εκ τούτου πρέπει να ομολογήσουμε αναγκαία ότι η ύπαρξη της υπόστασης, όπως και η ουσία της, είναι αιώνια αλήθεια. Και από εδώ μπορούμε να συμπεράνουμε με έναν άλλο τρόπο ότι δεν υπάρχει παρά μία και μοναδική υπόσταση της ίδιας φύσης, πράγμα που νόμισα ότι άξιζε να το δείξω εδώ. Για να το κάνω όμως με τάξη ως υπογραμμίσουμε τα εξής σημεία: 1ο. Ότι ο αληθής ορισμός κάθε πράγματος δεν ενέχει ούτε εκφράζει τίποτα πέρα από τη φύση του οριζόμενου πράγματος. Από όπου έπεται το εξής: 2ο. Ότι κανένας ορισμός δεν ενέχει ούτε εκφράζει κάποιον συγκεκριμένο αριθμό ατόμων, εφόσον δεν εκφράζει τίποτε άλλο από τη φύση του οριζόμενου πράγματος. Π.χ. ο ορισμός του τριγώνου δεν εκφράζει τίποτα άλλο από την απλή φύση του τριγώνου· και όχι κάποιον συγκεκριμένο αριθμό τριγώνων. 3ο. Σημειωτέον ότι για κάθε υπάρχον πράγμα δίδεται αναγκαία κάποια συγκεκριμένη αιτία για την οποία υπάρχει. 4ο. Σημειωτέον, τέλος, ότι η αιτία αυτή, για την οποία υπάρχει κάποιο πράγμα, πρέπει ή να περιέχεται στην

ίδια τη φύση και τον ορισμό του υπάρχοντος πράγματος (δηλαδή ότι ανήκει στη φύση του να υπάρχει), ή να δίδεται έξω από αυτό. Τεθέντων τούτων, έπεται ότι αν υπάρχει στη φύση κάποιος συγκεκριμένος αριθμός ατόμων, πρέπει αναγκαία να δίδεται μια αιτία για το ότι υπάρχουν εκείνα τα άτομα και όχι περισσότερα ή λιγότερα. Π.χ., αν υπάρχουν στη φύση των πραγμάτων είκοσι άνθρωποι (για περισσότερη διαύγεια υποθέτω ότι υπάρχουν συγχρόνως και ότι δεν υπήρξαν προηγουμένως άλλοι στη φύση) δεν θα αρκούσε (για να εξηγήσουμε γιατί υπάρχουν είκοσι άνθρωποι) να δείξουμε εν γένει την αιτία της ανθρώπινης φύσης· αλλά, επιπροσθέτως, θα ήταν αναγκαίο να δείξουμε γιατί δεν υπάρχουν ούτε περισσότεροι ούτε λιγότεροι από είκοσι· εφόσον (κατά το Σημείο 3) για τον καθένα πρέπει αναγκαία να δίδεται μια αιτία για την οποία υπάρχει. Μα η αιτία αυτή (κατά τα Σημεία 2 και 3) δεν μπορεί να περιέχεται στην ίδια την ανθρώπινη φύση, εφόσον ο αληθής ορισμός του ανθρώπου δεν ενέχει τον αριθμό είκοσι· ως εκ τούτου (κατά το Σημείο 4) η αιτία της ύπαρξης αυτών των είκοσι ανθρώπων, και συνεπώς της ύπαρξης καθενός, πρέπει αναγκαία να δίδεται έξω από τον καθένα, και για το λόγο αυτό πρέπει να συμπεράνουμε απολύτως ότι καθετί που η φύση του είναι τέτοια ώστε να μπορούν να υπάρχουν περισσότερα άτομα πρέπει αναγκαία, για να υπάρχουν, να έχει ένα εξωτερικό αίτιο. Τώρα, αφού ανήκει στη φύση της υπόστασης να υπάρχει (σύμφωνα με όσα δείχτηκαν σε τούτο το Σχόλιο), ο ορισμός της υπόστασης πρέπει να ενέχει την αναγκαία ύπαρξη και συνεπώς η ύπαρξή της πρέπει να

συμπεραίνεται από μόνο τον ορισμό της. Μα από τον ορισμό της (όπως δείξαμε ήδη βάσει των Σημείων 2 και 3) δεν μπορεί να έπεται η ύπαρξη πολλών υποστάσεων άρα από αυτόν έπεται αναγκαία ότι δεν υπάρχει παρά μία και μοναδική της ίδιας φύσης, όπως προτάθηκε.

ΠΡΟΤΑΣΗ 9

Όσο περισσότερη πραγματικότητα ή είναι έχει κάθε πράγμα, τόσο περισσότερα κατηγορήματα του αρμόζουν.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Καταφαίνεται βάσει του Ορισμού 4.

ΠΡΟΤΑΣΗ 10

Κάθε κατηγορημα μίας υπόστασης πρέπει να συλλαμβάνεται μέσω του εαυτού του.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Κατηγορημα, πράγματι, είναι αυτό που αντιλαμβάνεται ο νους στην υπόσταση σαν συνιστών την ουσία της (κατά τον Ορ. 4), ως εκ τούτου (κατά τον Ορ. 3) πρέπει να συλλαμβάνεται μέσω του εαυτού του. *Ο.Ε.Δ.*

ΣΧΟΛΙΟ

Από τούτα γίνεται εμφανές πως ακόμα κι αν δεν συλλαμβάνονται δύο κατηγορήματα ως πραγματικώς διακριτά, τουτέστιν το ένα χωρίς τη βοήθεια του άλλου, δεν μπορούμε ωστόσο να συμπεράνουμε ότι συνιστούν δύο

όντα, ήτοι δύο διαφορετικές υποστάσεις· είναι στη φύση της υπόστασης, πράγματι, κάθε κατηγορημά της να συλλαμβάνεται μέσω του εαυτού του· εφόσον όλα τα κατηγορήματα που έχει ήταν πάντοτε σε αυτήν συγχρόνως και το ένα δεν θα μπορούσε να παραχθεί από ένα άλλο· αλλά καθένα εκφράζει την πραγματικότητα ήτοι το είναι της υπόστασης. Άρα πόρρω απέχει του να είναι άτοπο να προσδώσουμε πολλά κατηγορήματα σε μία υπόσταση αφού τίποτα δεν είναι σαφέστερο στη φύση από το ότι κάθε ον πρέπει να συλλαμβάνεται υπό κάποιο κατηγορημα, και όσο έχει περισσότερη πραγματικότητα ή είναι, τόσο έχει περισσότερα κατηγορήματα που εκφράζουν και αναγκαιότητα, ήτοι αιωνιότητα, και απειρία· και συνεπώς τίποτα δεν είναι σαφέστερο επίσης από το ότι το απολύτως άπειρο ον πρέπει να ορίζεται αναγκαία (όπως διδάξαμε στον *Ορ.* 6) ως ένα ον που σύγκειται από άπειρα κατηγορήματα καθένα εκ των οποίων εκφράζει μια συγκεκριμένη αιώνια και άπειρη ουσία. Αν όμως ρωτήσει τώρα κανείς με ποιο σημάδι θα μπορούσαμε άραγε να διαγνώσουμε τη διαφορετικότητα των υποστάσεων, ας διαβάσει τις επόμενες Προτάσεις που δείχνουν ότι στη φύση των πραγμάτων δεν υπάρχει παρά μία και μοναδική υπόσταση και ότι αυτή είναι απολύτως άπειρη, ώστε μάταια θα αναζητούσαμε ένα τέτοιο σημάδι.

ΠΡΟΤΑΣΗ 11

Ο Θεός, ήτοι μια υπόσταση συγκείμενη από άπειρα κατηγορήματα καθένα εκ των οποίων εκφράζει μια άπειρη και αιώνια ουσία, υπάρχει αναγκαία.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Αν το αρνείσαι, σύλλαβε, αν είναι δυνατόν, ότι ο Θεός δεν υπάρχει. Άρα (κατά το Αξ. 7) η ουσία του δεν θα ενέχει την ύπαρξή. Μα αυτό (κατά την Πρότ. 7) είναι άτοπο. Άρα ο Θεός υπάρχει αναγκαία. Ο.Ε.Δ.

Αλλιώς

Σε κάθε πράγμα πρέπει να αποδίδεται ένα αίτιο ήτοι ένας λόγος τόσο για το ότι υπάρχει όσο και για το ότι δεν υπάρχει. Π.χ., αν υπάρχει ένα τρίγωνο, πρέπει να δίδεται ένας λόγος ήτοι ένα αίτιο για το ότι υπάρχει· ενώ αν δεν υπάρχει, πρέπει επίσης να δίδεται ένας λόγος ήτοι ένα αίτιο που να το εμποδίζει να υπάρχει, ήτοι που να αίρει την ύπαρξή του. Αυτός όμως ο λόγος, ήτοι το αίτιο, πρέπει να περιέχεται ή στη φύση του πράγματος ή έξω από αυτήν. Π.χ., ο λόγος που δεν υπάρχει τετράγωνος κύκλος δηλώνεται από την ίδια τη φύση του· δηλαδή, επειδή ενέχει αντίφαση. Ενώ αντιθέτως ο λόγος που υπάρχει η υπόσταση έπεται επίσης από μόνη τη φύση της· δηλαδή, επειδή ενέχει την ύπαρξή (βλ. την Πρότ. 7). Μα ο λόγος που υπάρχει ή δεν υπάρχει ο κύκλος ή το τρίγωνο δεν έπεται από τη φύση τους, αλλά από την τάξη σύμπασας της σωματικής φύσης· από αυτήν, πράγματι, πρέπει να έπεται ή ότι το τρίγωνο υπάρχει τώρα αναγκαία, ή ότι είναι αδύνατον να υπάρχει τώρα. Μα αυτά είναι πρόδηλα από μόνα τους. Από όπου έπεται ότι αυτό για το οποίο δεν δίδεται κανένας λόγος ούτε κανένα αίτιο που να το εμποδίζει να υπάρχει, υπάρχει αναγκαία. Έτσι αν δεν μπορεί να δοθεί κανέ-

νας λόγος ούτε κανένα αίτιο που να εμποδίζει τον Θεό να υπάρχει, ή που να αίρει την ύπαρξή του, πρέπει να συμπεράνουμε εξάπαντος ότι υπάρχει αναγκαία. Μα αν διδόταν τέτοιος λόγος, ήτοι αίτιο, θα έπρεπε να δίδεται ή στην ίδια τη φύση του Θεού ή έξω από αυτήν, τουτέστιν σε μια άλλη υπόσταση άλλης φύσης. Διότι αν ήταν της ίδιας φύσης, αυτόχρομα θα παραδεχόμασταν ότι υπάρχει Θεός. Μα μια υπόσταση που θα ήταν άλλης φύσης δεν θα μπορούσε να έχει τίποτα κοινό με τον Θεό (κατά την Πρώτ. 2), ως εκ τούτου δεν θα μπορούσε ούτε να θέσει ούτε να άρει την ύπαρξή του. Αφού λοιπόν έξω από τη θεϊκή φύση δεν μπορεί να δοθεί λόγος ήτοι αίτιο που να αίρει τη θεϊκή ύπαρξη, θα πρέπει αναγκαία, αν δεν υπάρχει, να δίδεται στην ίδια τη φύση του, η οποία για το λόγο αυτό θα ενείχε αντίφαση. Μα το να βεβαιώσουμε κάτι τέτοιο για το απολύτως άπειρο και ύψιστα τέλει Ον είναι άτοπο· άρα ούτε στον Θεό ούτε έξω από τον Θεό δίδεται κανένα αίτιο ήτοι λόγος που να αίρει την ύπαρξή του. Επομένως ο Θεός υπάρχει αναγκαία. *Ο.Ε.Δ.*

Αλλιώς

Το να μπορεί κάτι να μην υπάρχει είναι αδυναμία και αντιθέτως το να μπορεί να υπάρχει είναι δύναμη (όπως είναι αυτονόητο). Έτσι, αν αυτό που υπάρχει τώρα αναγκαία δεν είναι παρά πεπερασμένα όντα, τότε τα πεπερασμένα όντα θα είναι δυνατότερα από το απολύτως άπειρο Ον: μα αυτό (όπως είναι αυτονόητο) είναι άτοπο. Άρα ή δεν υπάρχει τίποτα ή υπάρχει αναγκαία και το απολύτως άπειρο Όν. Μα υπάρχουμε εμείς, ή

στον εαυτό μας ή σε κάτι άλλο που υπάρχει αναγκαία (βλ. το Αξ. 1 και την Πρότ. 7). Άρα το απολύτως άπειρο Όν, τουτέστιν (κατά τον Ορ. 6) ο Θεός, υπάρχει αναγκαία. Ο.Ε.Δ.

ΣΧΟΛΙΟ

Σε τούτη την τελευταία απόδειξη θέλησα να δείξω την ύπαρξη του Θεού εκ των υστέρων για να γίνει ευκολότερα αντιληπτή η απόδειξη· όχι όμως ότι η ύπαρξη του Θεού δεν έπεται από το ίδιο θεμέλιο εκ των προτέρων. Διότι αφού το να μπορεί κάτι να υπάρχει είναι δύναμη, έπεται ότι όσο περισσότερη πραγματικότητα αρμόζει στη φύση κάποιου πράγματος, τόσο περισσότερη ισχύ θα έχει από τον εαυτό του για να υπάρχει· ως εκ τούτου το απολύτως άπειρο Όν, ήτοι ο Θεός, έχει από τον εαυτό του απολύτως άπειρη δύναμη ύπαρξης και γι' αυτό υπάρχει απόλυτα. Πολλοί όμως ίσως να μην μπορούν να δουν εύκολα την ενάργεια αυτής της απόδειξης επειδή έχουν συνηθίσει να ενατενίζουν μονάχα εκείνα τα πράγματα που εκπορεύονται από εξωτερικά αίτια· και βλέπουν ότι όσα από αυτά γίνονται γρήγορα, τουτέστιν όσα υπάρχουν εύκολα, χάνονται επίσης εύκολα, και κρίνουν αντιθέτως ότι γίνονται δυσκολότερα, τουτέστιν ότι δεν είναι τόσο εύκολο να υπάρξουν, τα πράγματα που συλλαμβάνουν ότι τους ανήκουν περισσότερα. Εντούτοις, για να ελευθερωθούν από αυτές τις προκαταλήψεις δεν είναι ανάγκη να δείξω εδώ με ποιο νόημα αληθεύει η ρήση: *ό,τι γίνεται γρήγορα, χάνεται γρήγορα*, ούτε επίσης αν από τη σκοπιά ολόκληρης της φύσης είναι τα πάντα εξίσου εύκολα, ή δεν είναι. Αλλά

αρκεί να σημειώσω μονάχα ότι δεν μιλώ εδώ για τα πράγματα που γίνονται από εξωτερικά αίτια, αλλά μόνο για τις υποστάσεις που (κατά την Πρότ. 6) δεν μπορούν να παραχθούν από κανένα εξωτερικό αίτιο. Πράγματι, ό,τι τελειότητα ήτοι πραγματικότητα έχουν τα πράγματα που γίνονται από εξωτερικά αίτια, είτε αυτά σύγκεινται από πολλά μέρη είτε από λίγα, οφείλεται εξολοκλήρου στην αρετή του εξωτερικού αιτίου, και ως εκ τούτου η ύπαρξή τους προέρχεται από μόνη την τελειότητα του εξωτερικού αιτίου, και όχι από τη δική τους. Αντιθέτως, ό,τι τελειότητα έχει η υπόσταση δεν οφείλεται σε κανένα εξωτερικό αίτιο· οπότε και η ύπαρξή της πρέπει να έπεται από μόνη τη φύση της που επομένως δεν είναι τίποτε άλλο από την ουσία της. Η τελειότητα λοιπόν ενός πράγματος δεν αίρει την ύπαρξή του, αλλά αντιθέτως τη θέτει· ενώ η ατέλεια αντιθέτως την αίρει, ως εκ τούτου για την ύπαρξη κανενός άλλου πράγματος δεν μπορούμε να είμαστε τόσο βέβαιοι όσο για την ύπαρξη του απολύτως άπειρου ήτοι τέλειου Όντος, τουτέστιν του Θεού. Διότι, εφόσον η ουσία του αποκλείει κάθε ατέλεια και ενέχει την απόλυτη τελειότητα, αυτόχρομα αίρει κάθε αιτία αμφιβολίας για την ύπαρξή του και παρέχει την ύψιστη βεβαιότητα για αυτήν, κάτι που, πιστεύω, θα γίνει διαυγές με μέτρια προσοχή.

ΠΡΟΤΑΣΗ 12

Κανένα κατηγορήμα της υπόστασης δεν μπορεί να συλληφθεί αληθώς από το οποίο θα έπετο ότι η υπόσταση μπορεί να διαιρεθεί.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Πράγματι, τα μέρη στα οποία θα διαιρείτο η ούτως συλληφθείσα υπόσταση ή θα διατηρούσαν τη φύση της υπόστασης ή όχι. Αν τεθεί το πρώτο (κατά την Πρότ. 8), τότε κάθε μέρος θα πρέπει να είναι άπειρο, αυταίτιο (κατά την Πρότ. 6) και (κατά την Πρότ. 5) θα πρέπει να σύγκριται από ένα διαφορετικό κατηγορήμα, ως εκ τούτου από μία υπόσταση θα μπορούσαν να συσταθούν πολλές, πράγμα που (κατά την Πρότ. 6) είναι άτοπο. Πρόσθεσε ότι (κατά την Πρότ. 2) τα μέρη δεν θα είχαν τίποτα κοινό με το όλο τους και το όλο (κατά τον Ορ. 4 και την Πρότ. 10) θα μπορούσε και να είναι και να συλληφθεί δίχως τα μέρη του, για το άτοπο του οποίου κανένας δεν θα μπορούσε να αμφιβάλλει. Ενώ αν τεθεί το δεύτερο, δηλαδή ότι τα μέρη δεν θα διατηρούσαν τη φύση της υπόστασης· τότε όταν ολόκληρη η υπόσταση θα ήταν διαιρεμένη σε ίσα μέρη θα απέβαλλε τη φύση της υπόστασης και θα έπαυε να είναι, πράγμα που (κατά την Πρότ. 7) είναι άτοπο.

ΠΡΟΤΑΣΗ 13

Η απολύτως άπειρη υπόσταση είναι αδιαίρετη.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Αν ήταν πράγματι διαιρετή, τα μέρη στα οποία θα διαιρείτο ή θα διατηρούσαν τη φύση της απολύτως άπειρης υπόστασης ή όχι. Αν τεθεί το πρώτο, θα υπήρχαν περισσότερες υποστάσεις της ίδιας φύσης, πράγμα που (κατά την Πρότ. 5) είναι άτοπο. Αν τεθεί

το δεύτερο (όπως παραπάνω), η απολύτως άπειρη υπόσταση θα μπορούσε να πάψει να είναι, πράγμα επίσης που (κατά την *Πρότ. 11*) είναι άτοπο.

ΠΟΡΙΣΜΑ

Από αυτά έπεται ότι καμιά υπόσταση, και συνεπώς καμιά σωματική υπόσταση, καθόσον είναι υπόσταση, δεν είναι διαιρετή.

ΣΧΟΛΙΟ

Το ότι η υπόσταση είναι αδιαίρετη κατανοείται απλούστερα από το εξής μόνο, ότι η φύση της υπόστασης δεν μπορεί να συλληφθεί παρά ως άπειρη και ότι με τις λέξεις «μέρος μιας υπόστασης» δεν μπορούμε να εννοούμε τίποτε άλλο από μια πεπερασμένη υπόσταση, πράγμα που (κατά την *Πρότ. 8*) συνεπάγεται πρόδηλη αντίφαση.

ΠΡΟΤΑΣΗ 14

Πέρα από τον Θεό δεν μπορεί να υπάρξει ή να συλληφθεί καμιά υπόσταση.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Αφού ο Θεός είναι το απολύτως άπειρο ον για το οποίο δεν μπορούμε να αρνηθούμε κανένα κατηγορήμα που εκφράζει την ουσία της υπόστασης (κατά τον *Ορ. 6*), και αφού αυτός υπάρχει αναγκαία (κατά την *Πρότ. 11*), αν υπήρχε κάποια υπόσταση πέρα από τον Θεό, θα έπρεπε να εξηγείται μέσω κάποιου κατηγορήματος του Θεού, και έτσι θα υπήρχαν δύο υποστάσεις του

ίδιου κατηγορήματος, πράγμα που (κατά την Πρότ. 5) είναι άτοπο· ως εκ τούτου καμιά υπόσταση δεν μπορεί να υπάρξει έξω από τον Θεό, και συνεπώς ούτε να συλληφθεί. Διότι αν μπορούσε να συλληφθεί, αναγκαία θα έπρεπε να συλλαμβάνεται ως υπάρχουσα· μα αυτό (κατά το πρώτο μέρος τούτης της Απόδ.) είναι άτοπο. Άρα έξω από τον Θεό δεν μπορεί να υπάρξει ή να συλληφθεί καμιά υπόσταση. *Ο.Ε.Δ.*

ΠΟΡΙΣΜΑ 1

Από εδώ έπεται σαφέστατα, 1ο. Ο Θεός είναι μοναδικός, τουτέστιν (κατά τον Ορ. 6) στη φύση των πραγμάτων δεν υπάρχει παρά μία υπόσταση και αυτή είναι απολύτως άπειρη, όπως υπαινιχθήκαμε ήδη στο Σχόλιο της Πρότασης 10.

ΠΟΡΙΣΜΑ 2

Έπεται, 2ο. Το εκτεταμένο πράγμα και το σκεπτόμενο πράγμα είναι ή κατηγορήματα του Θεού ή (κατά το Αξ. 1) επηρεασμοί των κατηγορημάτων του Θεού.

ΠΡΟΤΑΣΗ 15

Ό,τι είναι, είναι στον Θεό, και τίποτα δεν μπορεί να είναι ή να συλληφθεί χωρίς τον Θεό.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

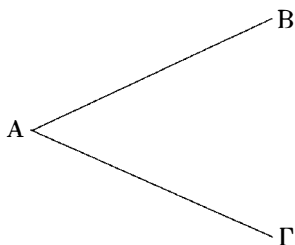
Πέρα από τον Θεό δεν υπάρχει ούτε μπορεί να συλληφθεί καμιά υπόσταση (κατά την Πρότ. 14), τουτέστιν (κατά τον Ορ. 3) ένα πράγμα που να είναι στον εαυτό του και να συλλαμβάνεται μέσω του εαυτού του. Ενώ οι

τρόποι (κατά τον Ορ. 5) δεν μπορούν ούτε να είναι ούτε να συλληφθούν χωρίς την υπόσταση· οπότε μόνο στη θεϊκή φύση μπορούν να είναι και μόνο μέσω αυτής να συλληφθούν. Μα πέρα από τις υποστάσεις και τους τρόπους δεν υπάρχει τίποτα (κατά το Αξ. 1). Άρα τίποτα δεν μπορεί να είναι ή να συλληφθεί χωρίς τον Θεό. Ο.Ε.Δ.

ΣΧΟΛΙΟ

Ορισμένοι πλάθουν με το μυαλό τους τον Θεό εν είδει ανθρώπου, συγκείμενο από σώμα και πνεύμα και υποκείμενο σε πάθη· αλλά εδραιώνεται επαρκώς, από τα ήδη αποδειχθέντα, πόσο πολύ απέχουν αυτοί από την αληθή γνώση του Θεού. Αλλά τους αφήνω: διότι όλοι όσοι ενατένισαν τρόπον τινά τη θεϊκή φύση αρνούνται ότι ο Θεός είναι σωματικός. Πράγμα επίσης που το τεκμηριώνουν άριστα με το εξής, ότι με τον όρο σώμα εννοούμε οποιαδήποτε μακριά, πλατιά και βαθιά ποσότητα οριοθετημένη από κάποιο συγκεκριμένο σχήμα, πράγμα που είναι ό,τι πιο άτοπο μπορεί να ειπωθεί για τον Θεό, δηλαδή το απολύτως άπειρο ον. Με άλλους συλλογισμούς ωστόσο, με τους οποίους προσπαθούν να αποδείξουν το ίδιο, δείχνουν σαφώς ότι αποσπούν πέρα για πέρα την ίδια τη σωματική ήτοι την εκτεταμένη υπόσταση από τη θεϊκή φύση και υποστηρίζουν ότι δημιουργήθηκε από τον Θεό. Από ποια θεϊκή δύναμη όμως θα μπορούσε να δημιουργηθεί, το αγνοούν παντελώς· πράγμα που δείχνει σαφώς πως ούτε οι ίδιοι κατανοούν τι λένε. Εγώ τουλάχιστον απέδειξα αρκετά σαφώς, κατά την κρίση μου έστω (βλ. το Πόρ. της Πρώτ. 6 και το Σχόλ. 2 της Πρώτ. 8), ότι καμιά υπό-

σταση δεν μπορεί να παραχθεί ή να δημιουργηθεί από κάτι άλλο. Κατόπιν, στην Πρόταση 14 δείξαμε ότι πέρα από τον Θεό δεν μπορεί να υπάρξει ή να συλληφθεί καμιά υπόσταση και από εδώ συμπεράναμε ότι η εκτεταμένη υπόσταση είναι ένα από τα άπειρα κατηγορήματα του Θεού. Εντούτοις, για πληρέστερη εξήγηση, θα ανασκευάσω τα επιχειρήματα των αντιπάλων που ανάγονται όλα στο εξής. Πρώτα πρώτα, ότι η σωματική υπόσταση, ως υπόσταση, σύγκειται, όπως νομίζουν, από μέρη· και γι' αυτό αρνούνται ότι μπορεί να είναι άπειρη και συνεπώς ότι μπορεί να ανήκει στον Θεό. Αυτό το εξηγούν με πολλά παραδείγματα εκ των οποίων θα αναφέρω ορισμένα. Αν η σωματική υπόσταση, λένε, είναι άπειρη, ας συλλάβουμε ότι διαιρείται σε δύο μέρη· κάθε μέρος θα είναι ή πεπερασμένο ή άπειρο. Αν τεθεί το πρώτο, το άπειρο θα συντίθεται από δύο πεπερασμένα μέρη, πράγμα που είναι άτοπο. Αν τεθεί το δεύτερο, τότε θα υπάρχει ένα άπειρο διπλάσιο από ένα άλλο άπειρο, πράγμα επίσης που είναι άτοπο. Έπειτα, αν μια άπειρη ποσότητα μετρηθεί με μέρη ίσα με ένα πόδι, θα πρέπει να σύγκειται από άπειρα τέτοια μέρη, όπως και αν μετρηθεί με μέρη ίσα με ένα δάκτυλο· και για το λόγο αυτό ένας άπειρος αριθμός θα είναι δωδεκαπλάσιος από έναν άλλο άπειρο αριθμό. Τέλος, αν από μια κουκκίδα οποιασδήποτε άπειρης ποσότητας συλλάβουμε δύο γραμμές, έστω ΑΒ, ΑΓ, που, με αρχικά συγκεκριμένη και καθορισμένη απόσταση, προεκτείνονται επ' άπειρον· είναι βέβαιο ότι η απόσταση μεταξύ του Β και του Γ θα αυξάνεται συνεχώς και τελικά από καθορισμένη θα γίνει ακαθόριστη.

Αφού λοιπόν αυτά τα άτοπα έπονται, όπως νομίζουν, από το ότι υποθέτουμε μια άπειρη ποσότητα, συμπεραίνουν ότι η σωματική υπόσταση πρέπει να είναι πεπερασμένη και συνεπώς ότι δεν ανήκει στην ουσία του Θεού. Ένα δεύτερο επιχειρήμα αντλείται επίσης από την ύψιστη τελειότητα του Θεού. Αφού ο Θεός, λένε, είναι το ύψιστα τέλειον, δεν μπορεί να πάσχει: μα η σωματική υπόσταση, εφόσον είναι διαιρητή, μπορεί να πάσχει· έπεται άρα ότι δεν ανήκει στην ουσία του Θεού. Τούτα είναι τα επιχειρήματα που ανακάλυψα στους συγγραφείς, με τα οποία προσπαθούν να δείξουν ότι η σωματική υπόσταση είναι ανάξια της θείκης φύσης και δεν μπορεί να της ανήκει. Παρ' όλα αυτά, αν προσέξει κανείς ορθά, θα διαπιστώσει ότι απάντησα ήδη· εφόσον αυτά τα επιχειρήματα θεμελιώνονται μονάχα στο εξής, ότι υποθέτουν πως η σωματική υπόσταση συντίθεται από μέρη, πράγμα που, όπως έδειξα μόλις (Πρότ. 12 μαζί με το Πρότ. της Πρότ. 13), είναι άτοπο. Έπειτα, αν θελήσει κανείς να σταθμίσει το πράγμα ορθά, θα δει ότι όλα εκείνα τα άτοπα (αν μεν είναι όλα άτοπα, περί του οποίου δεν συζητώ τώρα) από τα οποία θέλουν να συμπεράνουν ότι η εκτεταμένη

υπόσταση είναι πεπερασμένη δεν έπονται καθόλου από το ότι υποτίθεται μια άπειρη ποσότητα: αλλά από το ότι υποθέτουν μια άπειρη ποσότητα μετρήσιμη και απαρτιζόμενη από πεπερασμένα μέρη· οπότε από τα άτοπα που έπονται από εδώ δεν μπορούν να συμπεράνουν τίποτε άλλο παρά ότι η άπειρη ποσότητα δεν είναι μετρήσιμη και δεν μπορεί να απαρτίζεται από πεπερασμένα μέρη. Μα αυτό είναι που εμείς αποδείξαμε ήδη πιο πάνω (*Πρωτ.* 12 κτλ.). Οπότε το βέλος που εκτοξεύουν προς εμάς, στην πραγματικότητα το ρίχνουν στον εαυτό τους. Αν λοιπόν από τούτο το άτοπό τους θέλουν να συμπεράνουν ότι η εκτεταμένη υπόσταση πρέπει να είναι πεπερασμένη, δεν κάνουν, μα τον Ηρακλή, παρά ό,τι θα έκανε κάποιος που, φανταζόμενος ότι ο κύκλος έχει τις ιδιότητες του τετραγώνου, συμπεραίνει ότι ο κύκλος δεν έχει ένα κέντρο από το οποίο όλες οι ευθείες που άγονται προς την περιφέρεια είναι ίσες. Διότι, για να συμπεράνουν ότι η σωματική υπόσταση, που δεν μπορεί να συλληφθεί παρά ως άπειρη, ως μοναδική και ως αδιαίρετη (βλ. τις *Πρωτ.* 8, 5 και 12), είναι πεπερασμένη, τη συλλαμβάνουν ως απαρτιζόμενη από πεπερασμένα μέρη, ως πολλαπλή, και ως διαιρετή. Παρομοίως άλλοι, φανταζόμενοι ότι η γραμμή συντίθεται από κουκκίδες, καταφέρνουν να ανακαλύψουν πολλά επιχειρήματα με τα οποία δείχνουν ότι η γραμμή δεν μπορεί να διαιρεθεί επ' άπειρον. Και σίγουρα, δεν είναι λιγότερο άτοπο να θέσουμε ότι η σωματική υπόσταση συντίθεται από σώματα, ήτοι μέρη, από το να θέσουμε ότι το σώμα συντίθεται από επιφάνειες, οι επιφάνειες από γραμμές, και οι γραμ-

μές, τέλος, από κουκκίδες. Κάτι που οφείλουν να ομολογήσουν όλοι όσοι ξέρουν ότι ο σαφής λόγος είναι αλάνθαστος και πρωτίστως όσοι αρνούνται ότι υπάρχει κενό. Διότι αν η σωματική υπόσταση μπορούσε να διαιρεθεί έτσι ώστε τα μέρη της να είναι πραγματικώς διακριτά, τότε γιατί να μην μπορεί να εκμηδενιστεί ένα μέρος ενώ τα υπόλοιπα θα έμεναν συνδεδεμένα μεταξύ τους όπως πριν; και γιατί να πρέπει να συνταιριάζουν όλα έτσι ώστε να μην υπάρχει κενό; Πράγματα που είναι πραγματικώς διακριτά μεταξύ τους μπορούν ασφαλώς να υπάρχουν και να μένουν στη θέση τους το ένα χωρίς το άλλο. Αφού λοιπόν δεν υπάρχει στη φύση κενό (περί του οποίου γίνεται λόγος αλλού), αλλά όλα τα μέρη πρέπει να συνδράμουν έτσι ώστε να μην υπάρχει κενό, έπεται επίσης από εδώ ότι τα μέρη δεν μπορούν να διακριθούν πραγματικώς, τουτέστιν ότι η σωματική υπόσταση, καθόσον είναι υπόσταση, δεν μπορεί να διαιρεθεί. Αν ωστόσο ρωτήσει τώρα κανείς: γιατί εμείς κλίνουμε εκ φύσεως να διαιρούμε την ποσότητα; του απαντώ ότι συλλαμβάνουμε την ποσότητα με δύο τρόπους, είτε αφηρημένα ήτοι επιφανειακά, δηλαδή έτσι όπως τη φανταζόμαστε, είτε ως υπόσταση, κάτι που γίνεται μόνο από το νου. Αν προσέξουμε λοιπόν την ποσότητα έτσι όπως είναι στη φαντασία, κάτι που κάνουμε συχνά και ευκολότερα, θα τη βρούμε πεπερασμένη, διαιρετή και απαρτιζόμενη από μέρη· ενώ αν την προσέξουμε έτσι όπως είναι στο νου και τη συλλάβουμε καθόσον είναι υπόσταση, κάτι που γίνεται δυσκολότατα, τότε, όπως αποδείξαμε ήδη επαρκώς, θα τη βρούμε άπειρη, μοναδική και αδιαίρετη. Αυτό θα

είναι αρκετά πρόδηλο για όλους όσοι έμαθαν να διακρίνουν τη φαντασία από το νου: κυρίως αν προσεχθεί επίσης το εξής, ότι η ύλη είναι παντού ίδια και δεν διακρίνουμε σε αυτήν μέρη παρά καθόσον τη συλλαμβάνουμε ως επηρεασμένη με διαφορετικούς τρόπους, οπότε τα μέρη της διακρίνονται μονάχα τροπικώς, και όχι πραγματικώς. Π.χ., συλλαμβάνουμε ότι το νερό, καθόσον είναι νερό, διαιρείται και τα μέρη του διαχωρίζονται μεταξύ τους· μα όχι καθόσον είναι σωματική υπόσταση· στο μέτρο αυτό, πράγματι, ούτε διαχωρίζεται ούτε διαιρείται. Κατόπιν το νερό, καθόσον είναι νερό, γεννιέται και φθείρεται· μα καθόσον είναι υπόσταση, ούτε γεννιέται, ούτε φθείρεται. Με τούτα νομίζω ότι απάντησα και στο δεύτερο επιχείρημα: εφόσον θεμελιώνεται επίσης στο εξής, ότι η ύλη, καθόσον είναι υπόσταση, είναι διαιρετή και απαρτίζεται από μέρη. Αλλά ακόμα και να μην ήταν, δεν ξέρω γιατί θα ήταν ανάξια της θεϊκής φύσης: εφόσον (κατά την Πρώτ. 14) έξω από τον Θεό δεν μπορεί να υπάρξει καμιά υπόσταση από την οποία θα έπασχε αυτός. Τα πάντα, λέω, είναι στον Θεό και όλα όσα γίνονται γίνονται μέσω μόνο των νόμων της άπειρης φύσης του και έπονται (όπως θα δείξω σε λίγο) από την αναγκαιότητα της ουσίας του· οπότε δεν μπορεί με κανέναν τρόπο να ειπωθεί ότι ο Θεός πάσχει από κάτι άλλο ή ότι η εκτεταμένη υπόσταση είναι ανάξια της θεϊκής φύσης, όσο και αν υποτεθεί ότι είναι διαιρετή· φτάνει μόνο να παραδεχτούμε ότι είναι αιώνια και άπειρη. Αλλά αρκετά επ' αυτού προς το παρόν.

ΠΡΟΤΑΣΗ 16

Από την αναγκαιότητα της θεϊκής φύσης πρέπει να έπονται άπειρα με άπειρους τρόπους (τουτέστιν όλα όσα μπορούν να υποπέσουν σε έναν άπειρο νου).

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Τούτη η Πρόταση πρέπει να είναι πρόδηλη για τον καθένα, φτάνει να προσέξει ότι, δοθέντος του ορισμού οποιουδήποτε πράγματος, ο νους συμπεραίνει πολλές ιδιότητες που, όντως, έπονται αναγκαία από αυτόν (τουτέστιν από την ίδια την ουσία του πράγματος), και τόσο περισσότερες όσο περισσότερη πραγματικότητα εκφράζει ο ορισμός του πράγματος, τουτέστιν όσο περισσότερη πραγματικότητα ενέχει η ουσία του οριζόμενου πράγματος. Αφού όμως η θεϊκή φύση έχει απολύτως άπειρα κατηγορήματα (κατά τον Ορ. 6), και καθένα από αυτά εκφράζει μια άπειρη στο γένος της ουσία, τότε από την αναγκαιότητά της πρέπει αναγκαία να έπονται άπειρα με άπειρους τρόπους (τουτέστιν όλα όσα μπορούν να υποπέσουν σε έναν άπειρο νου). *Ο.Ε.Δ.*

ΠΟΡΙΣΜΑ 1

Από εδώ έπεται ότι ο Θεός είναι ποιητικό αίτιο όλων των πραγμάτων που μπορούν να υποπέσουν σε έναν άπειρο νου.

ΠΟΡΙΣΜΑ 2

Έπεται, 2ο. Ο Θεός είναι καθαυτό αίτιο, και όχι κατά συμβεβηκός αίτιο.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

ΠΟΡΙΣΜΑ 3

Έπεται, 3ο. Ο Θεός είναι απολύτως πρώτο αίτιο.

ΠΡΟΤΑΣΗ 17

Ο Θεός ενεργεί από μόνους τους νόμους της φύσης του και χωρίς να αναγκάζεται από κανένα.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Από μόνη την αναγκαιότητα της θεϊκής φύσης, ή (πράγμα που είναι το ίδιο) από μόνους τους νόμους της φύσης της, έπονται απολύτως άπειρα, όπως δείξαμε μόλις, στην Πρόταση 16· και αποδείξαμε, στην Πρόταση 15, ότι τίποτα δεν μπορεί να είναι ή να συλληφθεί χωρίς τον Θεό, αλλά τα πάντα είναι στον Θεό· οπότε τίποτα δεν μπορεί να είναι έξω από αυτόν, από το οποίο θα καθοριζόταν ή θα αναγκαζόταν να ενεργήσει, και ως εκ τούτου ο Θεός ενεργεί από μόνους τους νόμους της φύσης του και χωρίς να αναγκάζεται από κανένα. *Ο.Ε.Λ.*

ΠΟΡΙΣΜΑ 1

Από εδώ έπεται, 1ο. Δεν υπάρχει κανένα αίτιο, πέρα από την τελειότητα της φύσης του, που να ωθεί τον Θεό εξωγενώς ή ενδογενώς να ενεργήσει.

ΠΟΡΙΣΜΑ 2

Έπεται, 2ο. Μόνο ο Θεός είναι ελεύθερο αίτιο. Μόνο ο Θεός, πράγματι, υπάρχει από μόνη την αναγκαιότητα της φύσης του (κατά την Πρότ. 11 και το Πρότ. 1 της Πρότ. 14) και ενεργεί από μόνη την αναγκαιότητα της

φύσης του (κατά την προηγ. Πρότ.). Ως εκ τούτου (κατά τον Ορ. 7) μόνο αυτός είναι ελεύθερο αίτιο. Ο.Ε.Δ.

ΣΧΟΛΙΟ

Άλλοι νομίζουν ότι ο Θεός είναι ελεύθερο αίτιο επειδή μπορεί, όπως νομίζουν, να καταφέρει ώστε όσα είπαμε ότι έπονται από τη φύση του, τουτέστιν όσα είναι στην εξουσία του, να μη γίνονται, ήτοι να μην παράγονται από αυτόν. Αλλά είναι ίδιο με το να έλεγαν ότι ο Θεός μπορεί να καταφέρει ώστε από τη φύση του τριγώνου να μην έπεται ότι οι τρεις γωνίες του είναι ίσες με δύο ορθές· ήτοι, δοθέντος ενός αιτίου να μην έπεται το αποτέλεσμα, πράγμα που είναι άτοπο. Κατόπιν, παρακάτω θα δείξω, δίχως τη βοήθεια τούτης της Πρότασης, ότι στη φύση του Θεού δεν ανήκει ούτε ο νους, ούτε η βούληση. Ξέρω μιν ότι υπάρχουν πολλοί που νομίζουν ότι μπορούν να αποδείξουν ότι στη φύση του Θεού ανήκει ο ύψιστος νους και η ελεύθερη βούληση· λένε πράγματι ότι δεν γνωρίζουν τίποτα τελειότερο, το οποίο να μπορούν να προσδώσουν στον Θεό, από αυτό που είναι σε μας ύψιστη τελειότητα. Κατόπιν, όσο κι αν συλλαμβάνουν τον Θεό ως ύψιστα νοούντα εν ενεργεία, δεν πιστεύουν ωστόσο ότι μπορεί να κάνει να υπάρξουν όλα όσα νοεί εν ενεργεία· διότι νομίζουν ότι με αυτό τον τρόπο θα κατέστρεφαν τη δύναμη του Θεού. Αν, λένε, είχε δημιουργήσει όλα όσα είναι στο νου του, τότε δεν θα μπορούσε πλέον να δημιουργήσει τίποτα, πράγμα που απάδει, όπως πιστεύουν, στη θεική παντοδυναμία· γι' αυτό προτιμούν να θέσουν έναν Θεό αδιάφορο στα πάντα, που δεν δημιουργεί παρά αυτό που με κάποια

απόλυτη βούληση αποφάσισε να δημιουργήσει. Εγώ εντούτοις νομίζω πως έδειξα αρκετά σαφώς (βλ. την Πρώτ. 16) ότι από την ύψιστη δύναμη ήτοι την άπειρη φύση του Θεού απορρέουν αναγκαία, ή έπονται με την ίδια πάντα αναγκαιότητα, άπειρα με άπειρους τρόπους, τουτέστιν τα πάντα, με τον ίδιο τρόπο που από τη φύση του τριγώνου έπεται ανέκαθεν και εσαεί ότι οι τρεις γωνίες του ισούνται με δύο ορθές. Οπότε η παντοδυναμία του Θεού ήταν ανέκαθεν εν ενεργεία και θα μείνει εσαεί στην ίδια ενεργητικότητα. Και με αυτό τον τρόπο, κατά την κρίση μου έστω, η παντοδυναμία του Θεού τίθεται ως μακράν τελειότερη. Οι αντίπαλοι μάλιστα (για να μιλήσουμε ανοιχτά) φαίνονται να αρνούνται την παντοδυναμία του Θεού. Αναγκάζονται πράγματι να ομολογήσουν ότι ο Θεός νοεί άπειρα δημιουργήσιμα πράγματα τα οποία ωστόσο δεν θα μπορέσει να δημιουργήσει ποτέ. Διότι αλλιώς, δηλαδή αν δημιουργούσε όλα όσα νοεί, θα εξαντλούσε, σύμφωνα με τους ίδιους, την παντοδυναμία του και θα καθίστατο ατελής. Για να υποστηρίξουν λοιπόν έναν τέλει Θεό, καταντούν στο να πρέπει να υποστηρίξουν συγχρόνως ότι δεν μπορεί να κάνει όλα αυτά στα οποία εκτείνεται η δύναμή του, και δεν βλέπω τι πιο άτοπο ή πιο ασύμβατο με τη θεϊκή παντοδυναμία θα μπορούσε κανείς να πλάσει με το μυαλό του. Κατόπιν, για να πω εδώ κάτι και για το νου και τη βούληση που προσδίδουμε κοινώς στον Θεό· αν ο νους και η βούληση ανήκουν στην αιώνια ουσία του Θεού, ασφαλώς με καθένα από αυτά τα κατηγορήματα πρέπει να εννοούμε κάτι άλλο από αυτό που οι άνθρωποι συνηθίζουν να εννοούν κοινώς. Διότι ο νους και η βού-

ληση που θα συνιστούσαν την ουσία του Θεού θα έπρεπε να διαφέρουν ουρανομηκώς από τον δικό μας νου και τη δική μας βούληση και δεν θα μπορούσαν να συμφωνήσουν σε τίποτα πέρα από το όνομα· δηλαδή, όπως συμφωνούν μεταξύ τους ο κύων ως ουράνιος αστερισμός και ο κύων ως ζώο που γαβγίζει. Πράγμα που θα αποδείξω ως εξής. Αν ο νους ανήκε στη θεϊκή φύση, δεν θα μπορούσε, όπως ο δικός μας, να είναι φύσει ύστερος των νοούμενων πραγμάτων (όπως αρέσει στους περισσότερους) ή σύγχρονος με αυτά, εφόσον ως προς την αιτιότητα ο Θεός είναι πρότερος όλων των πραγμάτων (κατά το Πόρ. 1 της Πρώτ. 16)· αλλά αντιθέτως η αλήθεια και η μορφική ουσία των πραγμάτων είναι τέτοια επειδή υπάρχει ως τέτοια αντικειμενικά στο νου του Θεού. Οπότε ο νους του Θεού, καθόσον συλλαμβάνεται σαν συνιστών την ουσία του Θεού, είναι όντως το αίτιο των πραγμάτων, τόσο της ουσίας τους όσο και της ύπαρξής τους· κάτι που φαίνεται να διαπιστώθηκε επίσης από όσους αποφάνθηκαν ότι ο νους, η βούληση και η δύναμη του Θεού είναι ένα και το αυτό. Έτσι, αφού ο νους του Θεού είναι το μοναδικό αίτιο των πραγμάτων, δηλαδή (όπως δείξαμε) τόσο της ουσίας τους όσο και της ύπαρξής τους, πρέπει αναγκαία να διαφέρει από τα πράγματα τόσο από την άποψη της ουσίας όσο και από την άποψη της ύπαρξης. Διότι το αιτιατό διαφέρει από το αίτιό του σε αυτό ακριβώς που έχει από το αίτιο. Π.χ., ένας άνθρωπος είναι αίτιο της ύπαρξης, όχι όμως της ουσίας ενός άλλου ανθρώπου· η ουσία αυτή, πράγματι, είναι αιώνια αλήθεια: και γι' αυτό μπορούν να συμφωνούν παντελώς σύμφωνα με την ουσία· στην ύπαρξη

όμως πρέπει να διαφέρουν και για το λόγο αυτό αν χαθεί η ύπαρξη του ενός δεν θα χαθεί γι' αυτό η ύπαρξη του άλλου· αλλά αν μπορούσε να καταστραφεί και να γίνει ψευδής η ουσία του ενός, θα καταστρεφόταν και η ουσία του άλλου. Γι' αυτό ένα πράγμα που είναι αίτιο και της ουσίας και της ύπαρξης κάποιου αποτελέσματος πρέπει να διαφέρει από ένα τέτοιο αποτέλεσμα τόσο από την άποψη της ουσίας όσο και από την άποψη της ύπαρξης. Μα ο νους του Θεού είναι αίτιο και της ουσίας και της ύπαρξης του νου μας: άρα ο νους του Θεού, καθόσον συλλαμβάνεται σαν συνιστών τη θείκη ουσία, διαφέρει από το νου μας τόσο από την άποψη της ουσίας όσο και από την άποψη της ύπαρξης, και δεν μπορεί να συμφωνεί με αυτόν σε τίποτα πέρα από το όνομα, όπως θέλαμε. Όσον αφορά τη βούληση, η απόδειξη βαίνει με τον ίδιο τρόπο, όπως μπορεί να δει εύκολα ο καθένας.

ΠΡΟΤΑΣΗ 18

Ο Θεός είναι εμμενές αίτιο και όχι μεταβατικό αίτιο όλων των πραγμάτων.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Όλα όσα είναι, είναι στον Θεό και πρέπει να συλλαμβάνονται μέσω του Θεού (κατά την Πρότ. 15), ως εκ τούτου (κατά το Πρότ. 1 της Πρότ. 16) ο Θεός είναι αίτιο των πραγμάτων που είναι σε αυτόν, κάτι που είναι το πρώτο σημείο. Έπειτα, έξω από τον Θεό δεν μπορεί να υπάρξει καμιά υπόσταση (κατά την Πρότ. 14), τουτέστιν (κατά τον Ορ. 3) κανένα πράγμα που να

είναι στον εαυτό του έξω από τον Θεό, κάτι που ήταν το δεύτερο. Άρα ο Θεός είναι εμμενές αίτιο και όχι μεταβατικό αίτιο όλων των πραγμάτων. *Ο.Ε.Δ.*

ΠΡΟΤΑΣΗ 19

Ο Θεός είναι αιώνιος, ήτοι όλα τα κατηγορήματα του Θεού είναι αιώνια.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Ο Θεός πράγματι (κατά τον *Ορ.* 6) είναι μια υπόσταση που (κατά την *Πρότ.* 11) υπάρχει αναγκαία, τουτέστιν (κατά την *Πρότ.* 7) που ανήκει στη φύση της να υπάρχει, ήτοι (πράγμα που είναι το ίδιο) που έπεται από τον ορισμό της ότι υπάρχει, ως εκ τούτου (κατά τον *Ορ.* 8) είναι αιώνιος. Έπειτα με τις λέξεις «κατηγορήματα του Θεού» πρέπει να εννοούμε (κατά τον *Ορ.* 4) αυτό που εκφράζει την ουσία της θεϊκής υπόστασης, τουτέστιν αυτό που ανήκει στην υπόσταση; αυτό το ίδιο, λέω, τα ίδια τα κατηγορήματα πρέπει να το ενέχουν. Μα στη φύση της υπόστασης (όπως απέδειξα ήδη βάσει της *Πρότ.* 7) ανήκει η αιωνιότητα. Άρα κάθε κατηγορήμα πρέπει να ενέχει την αιωνιότητα, ως εκ τούτου είναι όλα αιώνια. *Ο.Ε.Δ.*

ΣΧΟΛΙΟ

Τούτη η Πρόταση καταφαίνεται σαφέστατα και βάσει του τρόπου με τον οποίο (*Πρότ.* 11) απέδειξα την ύπαρξη του Θεού· από αυτή την απόδειξη, λέω, εδραιώνεται ότι η ύπαρξη του Θεού είναι αιώνια αλήθεια, όπως και η ουσία του. Έπειτα (*Πρότ.* 19 των *Αρχών*

του Καρτέσιου) απέδειξα και με έναν άλλο τρόπο την αιωνιότητα του Θεού και δεν είναι ανάγκη να τον επαναλάβω εδώ.

ΠΡΟΤΑΣΗ 20

Η ύπαρξη του Θεού και η ουσία του είναι ένα και το αυτό.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Ο Θεός είναι αιώνιος (κατά την προηγ. Πρότ.) και όλα τα κατηγορήματά του είναι αιώνια, τουτέστιν (κατά τον Ορ. 8) κάθε κατηγορημά του εκφράζει ύπαρξη. Άρα τα ίδια κατηγορήματα του Θεού που (κατά τον Ορ. 4) εξηγούν την αιώνια ουσία του Θεού εξηγούν συγχρόνως την αιώνια ύπαρξή του, τουτέστιν εκείνο το ίδιο που συνιστά την ουσία του Θεού συνιστά συγχρόνως την ύπαρξή του, ως εκ τούτου η ύπαρξή του και η ουσία του είναι ένα και το αυτό. Ο.Ε.Δ.

ΠΟΡΙΣΜΑ 1

Από εδώ έπεται, 1ο. Η ύπαρξη του Θεού, όπως και η ουσία του, είναι αιώνια αλήθεια.

ΠΟΡΙΣΜΑ 2

Έπεται, 2ο. Ο Θεός είναι αμετάβλητος, ήτοι όλα τα κατηγορήματα του Θεού είναι αμετάβλητα. Διότι αν μεταβάλλονταν από την άποψη της ύπαρξης θα όφειλαν (κατά την προηγ. Πρότ.) να μεταβάλλονται και από την άποψη της ουσίας, τουτέστιν (όπως είναι αυτονόητο) από αληθή να γίνονται ψευδή, πράγμα που είναι άτοπο.

ΠΡΟΤΑΣΗ 21

Όλα όσα έπονται από την απόλυτη φύση κάποιου κατηγορήματος του Θεού έπρεπε να υπάρχουν πάντοτε και να είναι άπειρα, ήτοι είναι αιώνια και άπειρα μέσω αυτού του κατηγορήματος.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Σύλλαβε, αν είναι δυνατόν (αν μεν το αρνείσαι), ότι σε κάποιο κατηγορήμα του Θεού έπεται από την απόλυτη φύση του κάτι που είναι πεπερασμένο και έχει καθορισμένη ύπαρξη ήτοι διάρκεια, π.χ. η ιδέα του Θεού στη σκέψη. Μα η σκέψη, εφόσον υποτίθεται ως κατηγορήμα του Θεού, είναι κατ' ανάγκην (κατά την *Πρότ. 11*) από τη φύση της άπειρη. Εντούτοις, καθόσον η σκέψη έχει την ιδέα του Θεού, υποτίθεται πεπερασμένη. Μα (κατά τον *Ορ. 2*) δεν μπορεί να συλληφθεί ως πεπερασμένη παρά αν καθορίζεται μέσω της ίδιας της σκέψης. Αλλά όχι μέσω της ίδιας της σκέψης καθόσον συνιστά την ιδέα του Θεού, στο μέτρο αυτό πράγματι υποτίθεται πεπερασμένη: Άρα μέσω της σκέψης καθόσον δεν συνιστά την ιδέα του Θεού, ιδέα ωστόσο που (κατά την *Πρότ. 11*) πρέπει να υπάρχει αναγκαία: Υπάρχει λοιπόν μια σκέψη μη συνιστώσα την ιδέα του Θεού και για το λόγο αυτό από τη φύση της, καθόσον είναι απόλυτη σκέψη, δεν έπεται αναγκαία η ιδέα του Θεού. (Συλλαμβάνεται πράγματι ως συνιστώσα και μη συνιστώσα την ιδέα του Θεού.) Πράγμα που είναι ενάντια στην Υπόθεση. Οπότε αν η ιδέα του Θεού στη σκέψη, ή κάτι (το ίδιο κάνει ό,τι κι αν λάβουμε, εφόσον η απόδειξη

είναι καθολική) σε κάποιο κατηγορήμα του Θεού, έπεται από την απόλυτη αναγκαιότητα της φύσης του ίδιου κατηγορήματος, αυτό το κάτι πρέπει αναγκαία να είναι άπειρο· πράγμα που ήταν το πρώτο.

Έπειτα αυτό που έπεται έτσι από την αναγκαιότητα της φύσης κάποιου κατηγορήματος δεν μπορεί να έχει καθορισμένη ύπαρξη, ήτοι διάρκεια. Διότι, αν το αρνείσαι, ας υποτεθεί ότι ένα πράγμα που έπεται από την αναγκαιότητα της φύσης κάποιου κατηγορήματος υπάρχει σε κάποιο κατηγορήμα του Θεού, π.χ. η ιδέα του Θεού στη σκέψη, και ας υποτεθεί ότι αυτή δεν υπήρχε άλλοτε ή δεν θα υπάρχει πια. Αφού όμως η σκέψη υποτίθεται ως κατηγορήμα του Θεού, πρέπει να υπάρχει και κατ' ανάγκη και ως αμετάβλητη (κατά την *Πρότ.* 11 και το *Πόρ.* 2 της *Πρότ.* 20). Οπότε επέκεινα των ορίων της διάρκειας της ιδέας του Θεού (υποτίθεται πράγματι ότι δεν υπήρχε άλλοτε ή δεν θα υπάρχει πια) η σκέψη θα πρέπει να υπάρχει χωρίς την ιδέα του Θεού· μα αυτό είναι ενάντια στην Υπόθεση· υποτίθεται πράγματι ότι, δοθείσης της σκέψης, η ιδέα του Θεού έπεται κατ' ανάγκη. Άρα η ιδέα του Θεού στη σκέψη, ή κάτι που έπεται αναγκαία από την απόλυτη φύση κάποιου κατηγορήματος του Θεού, δεν μπορεί να έχει καθορισμένη διάρκεια· αλλά είναι αιώνιο μέσω αυτού του κατηγορήματος, πράγμα που ήταν το δεύτερο. Σημείωσε ότι το ίδιο πρέπει να βεβαιωθεί για οποιοδήποτε πράγμα που έπεται αναγκαία σε κάποιο κατηγορήμα του Θεού από την απόλυτη φύση του Θεού.

ΠΡΟΤΑΣΗ 22

Ό,τι έπεται από κάποιο κατηγορήμα του Θεού, καθόσον είναι τροποποιημένο με μια τροποποίηση τέτοια που, μέσω αυτού του κατηγορήματος, να υπάρχει και κατ' ανάγκην και ως άπειρη, πρέπει επίσης να υπάρχει και κατ' ανάγκην και ως άπειρο.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Η απόδειξη τούτης της Πρότασης βαίνει με τον ίδιο τρόπο με την απόδειξη της προηγούμενης.

ΠΡΟΤΑΣΗ 23

Κάθε τρόπος που υπάρχει και κατ' ανάγκην και ως άπειρος πρέπει κατ' ανάγκην να έπεται ή από την απόλυτη φύση κάποιου κατηγορήματος του Θεού ή από κάποιο κατηγορήμα τροποποιημένο με μια τροποποίηση που υπάρχει και κατ' ανάγκην και ως άπειρη.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Ο τρόπος πράγματι είναι σε ένα άλλο μέσω του οποίου πρέπει να συλλαμβάνεται (κατά τον Ορ. 5), τουτέστιν (κατά την Πρότ. 15) είναι μόνο στον Θεό και μπορεί να συλληφθεί μόνο μέσω του Θεού. Άρα αν συλλάβουμε ότι ένας τρόπος υπάρχει κατ' ανάγκην και είναι άπειρος, καθένα από τα δύο πρέπει κατ' ανάγκην να συμπεραίνεται, ήτοι να γίνεται αντιληπτό, μέσω κάποιου κατηγορήματος του Θεού καθόσον το συλλαμβάνουμε ως εκφράζον απειρία και αναγκαιότητα ύπαρξης, ήτοι (πράγμα που είναι το ίδιο, κατά τον Ορ. 8) αιωνιότη-

τα, τουτέστιν (κατά τον Ορ. 6 και την Πρότ. 19) καθόσον θεωρείται απόλυτα. Άρα ένας τρόπος που υπάρχει και κατ' ανάγκην και ως άπειρος πρέπει να έπεται από την απόλυτη φύση κάποιου κατηγορήματος του Θεού και τούτο ή άμεσα (για το οποίο δεξ την Πρότ. 21) ή με τη μεσολάβηση κάποιας τροποποίησης που έπεται από την απόλυτη φύση του, τουτέστιν (κατά την προηγ. Πρότ.) που υπάρχει και κατ' ανάγκην και ως άπειρη. Ο.Ε.Δ.

ΠΡΟΤΑΣΗ 24

Η ουσία των παραχθέντων από τον Θεό πραγμάτων δεν ενέχει την ύπαρξη.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Καταφαίνεται βάσει του Ορισμού 1. Αυτό πράγματι που η φύση του (θεωρημένη στον εαυτό της) ενέχει την ύπαρξη είναι αυταίτιο και υπάρχει από μόνη την αναγκαιότητα της φύσης του.

ΠΟΡΙΣΜΑ

Από εδώ έπεται ότι ο Θεός είναι αίτιο όχι μονάχα του ότι τα πράγματα αρχίζουν να υπάρχουν αλλά και του ότι εμμένουν στην ύπαρξη, ήτοι (για να χρησιμοποιήσω έναν Σχολαστικό όρο) ο Θεός είναι *causa essendi* των πραγμάτων. Διότι είτε υπάρχουν είτε δεν υπάρχουν τα πράγματα, όποτε προσέχουμε την ουσία τους βρίσκουμε ότι δεν ενέχει ούτε την ύπαρξη ούτε τη διάρκεια· ως εκ τούτου η ουσία τους δεν μπορεί να είναι αίτιο ούτε της ύπαρξής τους ούτε της διάρκειάς τους,

αλλά μονάχα ο Θεός, που μόνο στη δική του φύση ανήκει το υπάρχουν (κατά το Πρότ. 1 της Πρότ. 14).

ΠΡΟΤΑΣΗ 25

Ο Θεός είναι ποιητικό αίτιο όχι μονάχα της ύπαρξης των πραγμάτων αλλά και της ουσίας τους.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Αν το αρνείσαι, τότε ο Θεός δεν είναι αίτιο της ουσίας των πραγμάτων ως εκ τούτου (κατά το Αξ. 4) η ουσία των πραγμάτων μπορεί να συλληφθεί χωρίς τον Θεό: μα αυτό (κατά την Πρότ. 15) είναι άτοπο. Άρα ο Θεός είναι αίτιο και της ουσίας των πραγμάτων. *Ο.Ε.Δ.*

ΣΧΟΛΙΟ

Τούτη η Πρόταση έπεται σαφέστερα βάσει της Πρότασης 16. Από αυτήν πράγματι έπεται ότι, δοθείσης της θεϊκής φύσης, πρέπει να συμπεραίνεται αναγκαία τόσο η ουσία όσο και η ύπαρξη των πραγμάτων και για να το πω με δυο λόγια, με το ίδιο νόημα που ο Θεός λέγεται αυταίτιο πρέπει να λέγεται και αίτιο όλων των πραγμάτων, πράγμα που θα εδραιωθεί ακόμα σαφέστερα βάσει του επόμενου Πορίσματος.

ΠΟΡΙΣΜΑ

Τα επιμέρους πράγματα δεν είναι παρά επηρεασμοί των κατηγορημάτων του Θεού, ήτοι τρόποι με τους οποίους τα κατηγορήματα του Θεού εκφράζονται με συγκεκριμένο και καθορισμένο τρόπο. Η απόδειξη καταφαίνεται βάσει της Πρότασης 15 και του Ορισμού 5.

ΠΡΟΤΑΣΗ 26

Ένα πράγμα που είναι καθορισμένο να πράξει κάτι, αναγκαία καθορίστηκε έτσι από τον Θεό και όποιο δεν είναι καθορισμένο από τον Θεό δεν μπορεί να καθορίσει τον εαυτό του να πράξει.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Αυτό μέσω του οποίου τα πράγματα λέγονται καθορισμένα να πράξουν κάτι είναι αναγκαία κάτι θετικό (όπως είναι αυτονόητο). Ως εκ τούτου ποιητικό αίτιο τόσο της ουσίας όσο και της ύπαρξής του είναι ο Θεός, από την αναγκαιότητα της φύσης του (κατά τις Προτ. 25 και 16)· πράγμα που ήταν το πρώτο. Από όπου έπεται σαφέστατα και αυτό που προτείναμε κατά δεύτερο λόγο. Διότι αν ένα πράγμα που δεν είναι καθορισμένο από τον Θεό μπορούσε να καθορίσει τον εαυτό του, το πρώτο μέρος τούτης της απόδειξης θα ήταν ψευδές, πράγμα που είναι άτοπο, όπως δείξαμε.

ΠΡΟΤΑΣΗ 27

Ένα πράγμα που είναι καθορισμένο από τον Θεό να πράξει κάτι δεν μπορεί να καταστήσει τον εαυτό του ακαθόριστο.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Τούτη η Πρόταση καταφαίνεται βάσει του Αξιώματος 3.

ΠΡΟΤΑΣΗ 28

Ένα οποιοδήποτε ενικό, ήτοι ένα οποιοδήποτε πράγμα που είναι πεπερασμένο και έχει καθορισμένη ύπαρξη, δεν μπορεί να υπάρξει ούτε να καθοριστεί να πράξει παρά αν καθορίζεται να υπάρχει και να πράττει από ένα άλλο αίτιο το οποίο επίσης είναι πεπερασμένο και έχει καθορισμένη ύπαρξη; και αυτό το αίτιο πάλι δεν μπορεί επίσης να υπάρξει ούτε να καθοριστεί να πράξει παρά αν καθορίζεται να υπάρχει και να πράττει από ένα άλλο το οποίο επίσης είναι πεπερασμένο και έχει καθορισμένη ύπαρξη, και ούτως επ' άπειρον.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Ό,τι είναι καθορισμένο να υπάρχει και να πράττει είναι καθορισμένο έτσι από τον Θεό (κατά την Πρότ. 26 και το Πρότ. της Πρότ. 24). Μα αυτό που είναι πεπερασμένο και έχει καθορισμένη ύπαρξη δεν θα μπορούσε να παραχθεί από την απόλυτη φύση κάποιου κατηγορήματος του Θεού· ό,τι έπεται πράγματι από την απόλυτη φύση κάποιου κατηγορήματος του Θεού είναι άπειρο και αιώνιο (κατά την Πρότ. 21). Άρα θα πρέπει να έπεται από τον Θεό ή από κάποιο κατηγορήμα του καθόσον θεωρείται επηρεασμένο από κάποιον τρόπο· πέρα, πράγματι, από την υπόσταση και τους τρόπους δεν υπάρχει τίποτα (κατά το Αξ. 1 και τους Ορ. 3 και 5) και οι τρόποι (κατά το Πρότ. της Πρότ. 25) δεν είναι παρά επηρεασμοί των κατηγορημάτων του Θεού. Μα δεν θα μπορούσε επίσης να έπεται από τον Θεό ή από κάποιο κατηγορήμα του καθόσον είναι επηρεασμένο από μια

τροποποίηση που είναι αιώνια και άπειρη (κατά την *Πρότ.* 22). Άρα θα πρέπει να έπεται ή να καθορίζεται να υπάρχει και να πράττει από τον Θεό ή από κάποιον κατηγορημά του καθόσον είναι επηρεασμένο από μια τροποποίηση που είναι πεπερασμένη και έχει καθορισμένη ύπαρξη. Πράγμα που ήταν το πρώτο. Έπειτα, αυτό το αίτιο πάλι, ήτοι αυτός ο τρόπος (για τον ίδιο λόγο με τον οποίο αποδείξαμε μόλις το πρώτο μέρος τούτης της απόδειξης) θα πρέπει επίσης να καθορίζεται από ένα άλλο, το οποίο επίσης είναι πεπερασμένο και έχει καθορισμένη ύπαρξη, και αυτό το τελευταίο πάλι (για τον ίδιο λόγο) από ένα άλλο, και έτσι πάντοτε (για τον ίδιο λόγο) επ' άπειρον. *Ο.Ε.Δ.*

ΣΧΟΛΙΟ

Αφού ορισμένα έπρεπε να παραχθούν από τον Θεό άμεσα, δηλαδή όσα έπονται αναγκαία από την απόλυτη φύση του, και άλλα με τη μεσολάβηση των πρώτων, τα οποία ωστόσο δεν μπορούν ούτε να είναι ούτε να συλληφθούν χωρίς τον Θεό· από εδώ έπεται, 1ο. ότι ο Θεός είναι απολύτως εγγύτατο αίτιο των άμεσα παραχθέντων από τον ίδιο πραγμάτων· απολύτως, και όχι στο γένος του, όπως λένε. Διότι τα αποτελέσματα του Θεού δεν μπορούν ούτε να είναι ούτε να συλληφθούν χωρίς το αίτιό τους (κατά την *Πρότ.* 15 και το *Πόρ.* της *Πρότ.* 24). Έπεται, 2ο. ότι δεν μπορούμε να πούμε κυριολεκτικά ότι ο Θεός είναι απώτερο αίτιο των ενικών πραγμάτων, εκτός ίσως προκειμένου να τα διακρίνουμε από όσα παρήγαγε άμεσα ή μάλλον από όσα έπονται από την απόλυτη φύση του. Διότι με τον όρο απώτερο αίτιο

εννοούμε εκείνο που δεν είναι συζευγμένο με το αποτέλεσμα με κανέναν τρόπο. Μα όλα όσα είναι, είναι στον Θεό και εξαρτώνται από τον Θεό έτσι ώστε να μην μπορούν ούτε να είναι ούτε να συλληφθούν χωρίς αυτόν.

ΠΡΟΤΑΣΗ 29

Στη φύση των πραγμάτων δεν υπάρχει τίποτα ενδεχόμενο αλλά τα πάντα είναι καθορισμένα από την αναγκαιότητα της θεϊκής φύσης να υπάρχουν και να πράττουν με συγκεκριμένο τρόπο.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Ότι είναι, είναι στον Θεό (κατά την Πρότ. 15): ο Θεός όμως δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ενδεχόμενο πράγμα. Διότι (κατά την Πρότ. 11) υπάρχει με αναγκαίο τρόπο, και όχι με ενδεχόμενο. Έπειτα, οι τρόποι της θεϊκής φύσης έχουν προέλθει επίσης από αυτήν με αναγκαίο τρόπο, και όχι με ενδεχόμενο (κατά την Πρότ. 16), και αυτό ή καθόσον η θεϊκή φύση θεωρείται απολύτως (κατά την Πρότ. 21), ή καθόσον θεωρείται καθορισμένη να ενεργεί με συγκεκριμένο τρόπο (κατά την Πρότ. 27). Κατόπιν, ο Θεός είναι αίτιο των τρόπων αυτών όχι μονάχα καθόσον υπάρχουν απλά (κατά το Πρότ. της Πρότ. 24), αλλά και (κατά την Πρότ. 26) καθόσον θεωρούνται καθορισμένοι να πράξουν κάτι. Καθότι αν δεν είναι καθορισμένοι από τον Θεό (κατά την ίδια Πρότ.), είναι αδύνατον, και όχι ενδεχόμενο, να καθορίσουν τον εαυτό τους· και αντιθέτως (κατά την Πρότ. 27) αν είναι καθορισμένοι από τον Θεό, είναι

αδύνατον, και όχι ενδεχόμενο, να καταστήσουν τον ε-
αυτό τους ακαθόριστο. Οπότε τα πάντα είναι καθορι-
σμένα από την αναγκαιότητα της θεϊκής φύσης όχι
μονάχα να υπάρχουν, αλλά και να υπάρχουν και να
πράττουν με συγκεκριμένο τρόπο, και δεν υπάρχει τί-
ποτα ενδεχόμενο. *Ο.Ε.Δ.*

ΣΧΟΛΙΟ

Πριν συνεχίσω παρακάτω θέλω να εξηγήσω εδώ, ή
μάλλον να υπενθυμίσω, τι πρέπει να εννοούμε με τον
όρο φύουσα Φύση και τι με τον όρο φυομένη Φύση.
Διότι εκτιμώ πως από τα προηγηθέντα εδραιώθηκε
τώρα ότι με τον όρο φύουσα Φύση πρέπει να εννοούμε
αυτό που είναι στον εαυτό του και συλλαμβάνεται μέσω
του εαυτού του, ήτοι τα κατηγορήματα της υπόστασης
που εκφράζουν μια αιώνια και άπειρη ουσία, τουτέστιν
(κατά το Πόρ. 1 της Πρώτ. 14 και το Πόρ. 2 της Πρώτ.
17) τον Θεό καθόσον θεωρείται ως ελεύθερο αίτιο. Ενώ
με τον όρο φυομένη καθετί που έπεται από την ανα-
γκαιότητα της φύσης του Θεού, ήτοι από κάθε κατη-
γόρημα του Θεού, τουτέστιν όλους τους τρόπους των
κατηγορημάτων του Θεού καθόσον θεωρούνται ως
πράγματα που είναι στον Θεό και δεν μπορούν ούτε
να είναι ούτε να συλληφθούν χωρίς τον Θεό.

ΠΡΟΤΑΣΗ 30

*Ο εν ενεργεία πεπερασμένος ή εν ενεργεία άπειρος
νους πρέπει να περιλαμβάνει τα κατηγορήματα του
Θεού, τους επηρεασμούς του Θεού και τίποτε άλλο.*

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Η αληθής ιδέα πρέπει να συμφωνεί με το ιδεατό της (κατά το Αξ. 6), τουτέστιν (όπως είναι αυτονόητο) αυτό που περιέχεται αντικειμενικά στο νου πρέπει να υπάρχει αναγκαία στη φύση: μα στη φύση (κατά το Πόρ. 1 της Πρότ. 14) δεν υπάρχει παρά μία υπόσταση, δηλαδή ο Θεός, και δεν υπάρχουν άλλοι επηρεασμοί (κατά την Πρότ. 15) παρά αυτοί που είναι στον Θεό και που (κατά την ίδια Πρότ.) δεν μπορούν ούτε να είναι ούτε να συλληφθούν χωρίς τον Θεό: άρα ο εν ενεργεία πεπερασμένος ή εν ενεργεία άπειρος νους πρέπει να περιλαμβάνει τα κατηγορήματα του Θεού, τους επηρεασμούς του Θεού, και τίποτε άλλο. Ο.Ε.Δ.

ΠΡΟΤΑΣΗ 31

Ο εν ενεργεία νους, είτε είναι πεπερασμένος είτε άπειρος, καθώς και η βούληση, η επιθυμία, η αγάπη, κτλ., πρέπει να αναφέρονται στη φνομένη Φύση, και όχι στη φύουσα.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Πράγματι, με τον όρο νους (όπως είναι αυτονόητο) δεν εννοούμε την απόλυτη σκέψη αλλά μονάχα έναν συγκεκριμένο τρόπο του σκέπτεσθαι που διαφέρει από τους άλλους, δηλαδή την επιθυμία, την αγάπη, κτλ., ως εκ τούτου (κατά τον Ορ. 5) πρέπει να συλλαμβάνεται μέσω της απόλυτης σκέψης, δηλαδή (κατά την Πρότ. 15 και τον Ορ. 6) πρέπει να συλλαμβάνεται μέσω κάποιου κατηγορήματος του Θεού το οποίο εκφράζει την άπειρη

και αιώνια ουσία της σκέψης έτσι ώστε να μην μπορεί ούτε να είναι ούτε να συλληφθεί χωρίς αυτό· και για το λόγο αυτό (κατά το Σχόλ. της Πρότ. 29) πρέπει να αναφέρεται στη φυομένη Φύση, και όχι στη φύουσα, όπως και οι υπόλοιποι τρόποι του σκέπτεσθαι. Ο.Ε.Δ.

ΣΧΟΛΙΟ

Ο λόγος που μιλώ εδώ για εν ενεργεία νου δεν είναι ότι παραδέχομαι πως μπορεί να υπάρξει κανένας εν δυνάμει νους, αλλά, επιθυμώντας να αποφύγω κάθε σύγχυση, δεν θέλησα να μιλήσω παρά για το πράγμα που αντιλαμβανόμαστε σαφέστατα, δηλαδή για την ίδια τη νόηση την οποία αντιλαμβανόμαστε σαφέστερα από οτιδήποτε άλλο. Πράγματι, δεν μπορούμε να νοήσουμε τίποτα που να μη συμβάλλει σε τελειότερη γνώση της νόησης.

ΠΡΟΤΑΣΗ 32

Η βούληση δεν μπορεί να κληθεί ελεύθερο αίτιο, αλλά μονάχα αναγκαίο.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Η βούληση είναι μονάχα ένας συγκεκριμένος τρόπος του σκέπτεσθαι, όπως και ο νους· ως εκ τούτου (κατά την Πρότ. 28) κάθε βούλημα δεν μπορεί να υπάρξει ή να καθοριστεί να πράξει παρά αν καθορίζεται από ένα άλλο αίτιο, και αυτό πάλι από άλλο, και ούτω καθεξής επ' άπειρον. Καθότι αν η βούληση υποτεθεί άπειρη, πρέπει επίσης να καθορίζεται να υπάρχει και να πράττει από τον Θεό, όχι καθόσον είναι η απολύτως άπειρη

υπόσταση αλλά καθόσον έχει ένα κατηγορήμα που εκφράζει την άπειρη και αιώνια ουσία της σκέψης (κατά την *Πρότ.* 23). Με οποιονδήποτε τρόπο και αν συλληφθεί λοιπόν, είτε ως πεπερασμένη είτε ως άπειρη, απαιτεί ένα αίτιο από το οποίο να καθορίζεται να υπάρχει και να πράττει· ως εκ τούτου (κατά τον *Ορ.* 7) δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ελεύθερο αίτιο, αλλά μονάχα αναγκαίο ή αναγκασμένο. *Ο.Ε.Δ.*

ΠΟΡΙΣΜΑ 1

Από εδώ έπεται, 1ο. Ο Θεός δεν πράττει από ελευθερία βούλησης.

ΠΟΡΙΣΜΑ 2

Έπεται, 2ο. Η βούληση και ο νους σχετίζονται με τη φύση του Θεού όπως η κίνηση και η στάση και, απολύτως, όλα τα φυσικά πράγματα που (κατά την *Πρότ.* 29) πρέπει να καθορίζονται από τον Θεό να υπάρχουν και να πράττουν με συγκεκριμένο τρόπο. Διότι η βούληση, όπως και όλα τα υπόλοιπα, χρειάζεται ένα αίτιο από το οποίο να καθορίζεται να υπάρχει και να πράττει με συγκεκριμένο τρόπο. Και παρότι από μια δεδομένη βούληση, ήτοι έναν δεδομένο νου, έπονται άπειρα, δεν μπορούμε να πούμε για το λόγο αυτό ότι ο Θεός ενεργεί από ελευθερία βούλησης, όπως επίσης δεν μπορούμε να πούμε λόγω όσων έπονται από την κίνηση και τη στάση (και από αυτές πράγματι έπονται άπειρα) ότι ενεργεί από ελευθερία κίνησης και στάσης. Οπότε η βούληση δεν ανήκει στη φύση του Θεού περισσότερο από τα υπόλοιπα φυσικά πράγματα· αλλά σχετίζεται

με αυτήν όπως η κίνηση και η στάση και όλα τα υπόλοιπα που δείξαμε ότι έπονται από την αναγκαιότητα της θεϊκής φύσης και καθορίζονται από αυτήν να υπάρχουν και να πράττουν με συγκεκριμένο τρόπο.

ΠΡΟΤΑΣΗ 33

Τα πράγματα δεν θα μπορούσαν να παραχθούν από τον Θεό με κανέναν άλλο τρόπο και με καμιά άλλη τάξη, παρά όπως παράχθηκαν.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Πράγματι, όλα τα πράγματα προήλθαν αναγκαία από τη δεδομένη φύση του Θεού (κατά την Πρότ. 16) και καθορίστηκαν να υπάρχουν και να πράττουν με συγκεκριμένο τρόπο από την αναγκαιότητα της φύσης του (κατά την Πρότ. 29). Έτσι αν τα πράγματα μπορούσαν να είναι άλλης φύσης ή να καθοριστούν να πράξουν με άλλον τρόπο έτσι ώστε η τάξη της φύσης να είναι άλλη τότε και η φύση του Θεού θα μπορούσε να είναι άλλη από ό,τι είναι τώρα και επομένως (κατά την Πρότ. 11) εκείνη επίσης θα έπρεπε να υπάρχει, και συνεπώς θα μπορούσαν να υπάρχουν δύο ή περισσότεροι Θεοί, πράγμα που (κατά το Πρόσ. 1 της Πρότ. 14) είναι άτοπο. Για το λόγο αυτό τα πράγματα δεν θα μπορούσαν να παραχθούν από τον Θεό, κτλ. Ο.Ε.Δ.

ΣΧΟΛΙΟ 1

Αφού έδειξα ως ηλίου φαινότερο ότι δεν υπάρχει στα πράγματα τίποτε απολύτως για το οποίο να λέγονται ενδεχόμενα, θα ήθελα τώρα να εξηγήσω λίγο τι πρέπει

να εννοούμε με τον όρο ενδεχόμενο, αλλά προηγουμένως τι πρέπει να εννοούμε με τους όρους αναγκαίο και αδύνατο. Κάποιο πράγμα λέγεται αναγκαίο ή από την άποψη της ουσίας του ή από την άποψη του αιτίου. Πράγματι, η ύπαρξη κάποιου πράγματος έπεται αναγκαία ή από την ουσία και τον ορισμό του ή από ένα δεδομένο ποιητικό αίτιο. Έπειτα, για αυτές τις αιτίες επίσης λέγεται κάποιο πράγμα αδύνατο· δηλαδή, ή επειδή η ουσία, ήτοι ο ορισμός του ενέχει αντίφαση, ή επειδή δεν υπάρχει κανένα εξωτερικό αίτιο καθορισμένο να παραγάγει ένα τέτοιο πράγμα. Μα κάποιο πράγμα δεν λέγεται ενδεχόμενο για καμιά άλλη αιτία, παρά από τη σκοπιά μιας έλλειψης της γνώσης μας. Πράγματι, ένα πράγμα που αγνοούμε αν η ουσία του ενέχει αντίφαση, ή που ξέρουμε καλά πως η ουσία του δεν ενέχει καμιά αντίφαση, και ωστόσο δεν μπορούμε να βεβαιώσουμε τίποτα σίγουρο για την ύπαρξή του επειδή η τάξη των αιτίων μάς διαφεύγει, δεν μπορεί ποτέ να μας φανεί ούτε αναγκαίο ούτε αδύνατο, και γι' αυτό το καλούμε ενδεχόμενο ή δυνατό.

ΣΧΟΛΙΟ 2

Από τα προηγούμενα έπεται σαφώς ότι τα πράγματα έχουν παραχθεί από τον Θεό με την ύψιστη τελειότητα: εφόσον έχουν προέλθει αναγκαία από μια δεδομένη τελειότητα φύση. Αυτό δεν προδίδει ατέλεια του Θεού· η δική του τελειότητα, πράγματι, μας ανάγκασε να βεβαιώσουμε το παραπάνω. Από το αντίθετο μάλιστα θα έπετο σαφώς (όπως έδειξα μόλις) ότι ο Θεός δεν είναι ύψιστα τέλειος· επειδή αν τα πράγματα είχαν παραχθεί

με άλλον τρόπο, θα έπρεπε να προσδώσουμε στον Θεό άλλη φύση, διαφορετική από αυτήν που, από τη θεώρηση του τελειότατου Όντος, είμαστε αναγκασμένοι να του προσδώσουμε. Δεν αμφιβάλλω εντούτοις ότι πολλοί αποक्रούουν αυτή τη θέση ως άτοπη και δεν θέλουν να καταπιαστούν με την εξέτασή της· και αυτό όχι για καμιά άλλη αιτία παρά επειδή συνήθισαν να προσδίδουν στον Θεό μιαν άλλη ελευθερία, πολύ διαφορετική από εκείνη την οποία διδάξαμε εμείς (Ορ. 7)· δηλαδή μια απόλυτη βούληση. Εντούτοις δεν αμφιβάλλω επίσης ότι αν ήθελαν να μελετήσουν το πράγμα και να σταθμίσουν ορθά μέσα τους τη σειρά των αποδείξεών μας, τελικά θα απέρριπταν πλήρως μια ελευθερία σαν αυτή που προσδίδουν τώρα στον Θεό, όχι μονάχα ως φληνάφημα αλλά και ως μέγα πρόσκομμα για την επιστήμη. Ούτε είναι ανάγκη να επαναλάβω εδώ όσα ειπώθηκαν στο Σχόλιο της Πρότασης 17. Για χάρη τους ωστόσο θα δείξω επίσης ότι ακόμα και αν παραδεχόμασταν ότι η βούληση ανήκει στην ουσία του Θεού, παρά ταύτα από την τελειότητά του θα έπετο ότι τα πράγματα δεν θα μπορούσαν να δημιουργηθούν από τον Θεό με κανέναν άλλο τρόπο και με καμιά άλλη τάξη κάτι που θα καταδειχθεί εύκολα αν θεωρήσουμε προηγουμένως αυτό που παραδέχονται οι ίδιοι, δηλαδή ότι το να είναι κάθε πράγμα αυτό που είναι εξαρτάται από μόνη την απόφαση και τη βούληση του Θεού. Διότι αλλιώς ο Θεός δεν θα ήταν αίτιο όλων των πραγμάτων. Έπειτα, ότι όλες οι αποφάσεις του Θεού κυρώθηκαν ανέκαθεν από τον ίδιο τον Θεό. Διότι αλλιώς θα πρόδιδαν ατέλεια και αστάθεια σε αυτόν. Μα αφού στο

αιώνιο δεν υπάρχει *πότε, πριν, ή μετά*: από εδώ, δηλαδή από μόνη την τελειότητα του Θεού, έπεται ότι ο Θεός δεν μπορεί ποτέ, ούτε θα μπορούσε ποτέ, να αποφασίσει κάτι άλλο· ήτοι ο Θεός δεν ήταν πριν από τις αποφάσεις του ούτε μπορεί να είναι χωρίς αυτές. Μα λένε ότι ακόμα και να υπετίθετο ότι ο Θεός ποίησε μια άλλη φύση των πραγμάτων, ή ότι αποφάσισε ανέκαθεν κάτι άλλο για τη φύση και την τάξη της, από εδώ δεν θα έπετο καμιά ατέλεια στον Θεό. Εντούτοις, αν το πουν αυτό, παραδέχονται συγχρόνως ότι ο Θεός μπορεί να μεταβάλει τις αποφάσεις του. Διότι αν ο Θεός είχε αποφασίσει κάτι άλλο για τη φύση και την τάξη της από αυτό που αποφάσισε, τουτέστιν αν είχε θελήσει και συλλάβει κάτι άλλο για τη φύση, αναγκαία θα είχε άλλο νου και άλλη βούληση από ό,τι τώρα. Και αν επιτρέπεται να προσδώσουμε στον Θεό άλλο νου και άλλη βούληση δίχως καμιά μεταβολή της ουσίας του και της τελειότητάς του, τότε γιατί να μην μπορεί τώρα να μεταβάλει τις αποφάσεις του για τα δημιουργημένα πράγματα μένοντας παρά ταύτα εξίσου τέλειος; Πράγματι, ο νους και η βούλησή του περί τα δημιουργημένα πράγματα και την τάξη τους μένουν ίδια, από τη σκοπιά της ουσίας και της τελειότητάς του, με όποιον τρόπο κι αν συλληφθούν. Έπειτα, όλοι οι Φιλόσοφοι τους οποίους είδα παραδέχονται ότι δεν υπάρχει στον Θεό εν δυνάμει νους, αλλά μονάχα εν ενεργεία· αφού όμως και ο νους του και η βούλησή του δεν διακρίνονται από την ουσία του, όπως επίσης παραδέχονται όλοι, έπεται επίσης από εδώ ότι αν ο Θεός είχε άλλον εν ενεργεία νου και άλλη βούληση, αναγκαία και η ουσία

του θα ήταν άλλη· επομένως (όπως συμπεράνα εξαρχής) αν τα πράγματα είχαν παραχθεί από τον Θεό αλλιώςτικά από ό,τι τώρα, ο νους του Θεού και η βούλησή του, τουτέστιν (όπως παραδέχονται) η ουσία του, θα έπρεπε να είναι άλλη, πράγμα που είναι άτοπο.

Έτσι αφού τα πράγματα δεν θα μπορούσαν να παραχθούν από τον Θεό με κανέναν άλλο τρόπο και με καμιά άλλη τάξη, και η αλήθεια τούτου έπεται από την ύψιστη τελειότητα του Θεού, σίγουρα, κανένας υγιής λόγος δεν μπορεί να μας πείσει ώστε να πιστέψουμε ότι ο Θεός δεν θέλησε να δημιουργήσει όλα όσα είναι στο νου του με την ίδια εκείνη τελειότητα με την οποία τα νοεί. Μα, λένε, στα πράγματα δεν υπάρχει καμιά τελειότητα ή ατέλεια, αλλά ό,τι υπάρχει σε αυτά, λόγω του οποίου είναι τέλεια ή ατελή και λέγονται καλά ή κακά, εξαρτάται μονάχα από τη βούληση του Θεού· ως εκ τούτου αν ο Θεός ήθελε, θα μπορούσε αυτό που τώρα είναι τελειότητα να το κάνει ύψιστη ατέλεια, και αντιστρόφως. Εντούτοις τι άλλο θα ήταν αυτό από ανοιχτή διαβεβαίωση ότι ο Θεός, ο οποίος νοεί αναγκαία αυτό που θέλει, μπορεί με τη βούλησή του να καταφέρει ώστε να νοεί τα πράγματα με άλλον τρόπο από εκείνον με τον οποίο τα νοεί; Αλλά τούτο (όπως έδειξα μόλις) είναι μέγα ατόπημα. Οπότε μπορώ να τους αντιστρέψω το επιχείρημα με τον εξής τρόπο. Τα πάντα εξαρτώνται από την εξουσία του Θεού. Έτσι για να μπορούν τα πράγματα να είναι αλλιώς, και η βούληση του Θεού θα έπρεπε κατ' ανάγκην να είναι αλλιώς· μα η βούληση του Θεού δεν δύναται να είναι αλλιώς (όπως δείξαμε μόλις εναργέστατα, βάσει της τελειότητας του

Θεού). Άρα ούτε τα πράγματα μπορούν να είναι αλλιώς. Ομολογώ ότι αυτή η γνώμη, που υποτάσσει τα πάντα σε μια ορισμένη αδιάφορη βούληση του Θεού και υποστηρίζει ότι τα πάντα εξαρτώνται από την ευαρέσκειά του, απέχει λιγότερο από την αλήθεια από ό,τι η γνώμη εκείνων που υποστηρίζουν ότι ο Θεός κάνει τα πάντα υπό το γνώμονα του αγαθού. Διότι οι τελευταίοι φαίνεται να θέτουν έξω από τον Θεό κάτι που δεν εξαρτάται από αυτόν, κάτι που πράττοντας ο Θεός το προσέχει σαν πρότυπο ή στοχεύει σε αυτό σαν σε συγκεκριμένο σκοπό. Πράγμα που, σίγουρα, δεν είναι τίποτε άλλο από υποταγή του Θεού στη μοίρα, δηλαδή ό,τι πιο άτοπο μπορεί να υποστηριχθεί για τον Θεό, για τον οποίο δείξαμε ότι είναι το πρώτο και μοναδικό ελεύθερο αίτιο τόσο της ουσίας όλων των πραγμάτων όσο και της ύπαρξής τους. Οπότε δεν αξίζει να ξοδεύω χρόνο στην ανασκευή αυτού του ατόπου.

ΠΡΟΤΑΣΗ 34

Η δύναμη του Θεού είναι η ίδια η ουσία του.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Πράγματι, από μόνη την αναγκαιότητα της ουσίας του Θεού έπεται ότι ο Θεός είναι αίτιο του εαυτού του (κατά την Πρότ. 11) και (κατά την Πρότ. 16 και το Πρότ. της) όλων των πραγμάτων. Άρα η δύναμη του Θεού, με την οποία ο ίδιος και όλα είναι και ενεργούν, είναι η ίδια η ουσία του. *Ο.Ε.Δ.*

ΠΡΟΤΑΣΗ 35

Ό,τι συλλαμβάνουμε να είναι στην εξουσία του Θεού, είναι αναγκαία.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Πράγματι, ό,τι είναι στην εξουσία του Θεού πρέπει (κατά την προηγ. Πρότ.) να περιλαμβάνεται στην ουσία του έτσι ώστε να έπεται αναγκαία από αυτήν, ως εκ τούτου είναι αναγκαία. *Ο.Ε.Δ.*

ΠΡΟΤΑΣΗ 36

Δεν υπάρχει τίποτα από τη φύση του οποίου να μην έπεται κάποιο αποτέλεσμα.

ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Ό,τι υπάρχει εκφράζει με συγκεκριμένο και καθορισμένο τρόπο τη φύση ήτοι την ουσία του Θεού (κατά το Πρότ. της Πρότ. 25), τουτέστιν (κατά την Πρότ. 34) ό,τι υπάρχει εκφράζει με συγκεκριμένο και καθορισμένο τρόπο τη δύναμη του Θεού η οποία είναι αίτιο όλων των πραγμάτων, ως εκ τούτου (κατά την Πρότ. 16) από αυτό πρέπει να έπεται κάποιο αποτέλεσμα. *Ο.Ε.Δ.*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Εξήγησα τη φύση του Θεού και τις ιδιότητές του: ότι υπάρχει αναγκαία· ότι είναι μοναδικός· ότι είναι και ενεργεί από μόνη την αναγκαιότητα της φύσης του· ότι είναι ελεύθερο αίτιο όλων των πραγμάτων, και με

ποιον τρόπο· ότι τα πάντα είναι στον Θεό και εξαρτώνται από αυτόν έτσι ώστε να μην μπορούν ούτε να είναι ούτε να νοηθούν χωρίς αυτόν και τέλος ότι τα πάντα έχουν προκαθοριστεί από τον Θεό, όχι μεν από την ελευθερία βούλησης, ήτοι την απόλυτη ευαρέσκεια, αλλά από την απόλυτη φύση, ήτοι την άπειρη δύναμη του Θεού. Κατόπιν, παντού όπου δόθηκε ευκαιρία φρόντισα να απομακρύνω τις προκαταλήψεις που θα μπορούσαν να εμποδίσουν την κατανόηση των αποδείξεών μου· αλλά επειδή μένουν ακόμα ουκ ολίγες προκαταλήψεις που θα μπορούσαν, και μπορούν, και μάλιστα στον μέγιστο βαθμό, να εμποδίσουν τους ανθρώπους να ασπαστούν την αλληλουχία των πραγμάτων με τον τρόπο που την εξήγησα, μου φάνηκε ότι άξιζε τον κόπο να τις εγκαλέσω εδώ ενώπιον του λόγου. Μα όλες όσες επιχειρώ να υποδείξω εδώ εξαρτώνται από το εξής ένα, ότι οι άνθρωποι υποθέτουν κοινώς πως όλα τα φυσικά πράγματα ενεργούν, όπως οι ίδιοι, για έναν τελικό σκοπό· υποστηρίζουν μάλιστα ως βέβαιο ότι ο ίδιος ο Θεός διευθύνει τα πάντα προς κάποιον συγκεκριμένο τελικό σκοπό: λένε πράγματι ότι ο Θεός έκανε τα πάντα για τον άνθρωπο και τον άνθρωπο για να τον λατρεύει. Προηγουμένως λοιπόν θα θεωρήσω αυτό μόνο, θα ερευνήσω δηλαδή πρώτα την αιτία για την οποία οι περισσότεροι συγκατατίθενται σε τούτη την προκατάληψη και γιατί όλοι είναι εκ φύσεως τόσο πρόθυμοι να την ασπαστούν. Έπειτα θα δείξω το ψεύδος αυτής της προκατάληψης και, τέλος, πώς πήγασαν από αυτήν οι προκαταλήψεις για το καλό και το κακό, την καταξίωση και την αμαρτία, τον έπαινο και τον νόγο, την

τάξη και τη σύγχυση, την ομορφιά και την ασχήμια, και άλλες αυτού του είδους. Εντούτοις δεν είναι εδώ το κατάλληλο μέρος να τις συναγάγουμε από τη φύση του ανθρώπινου πνεύματος: Αρκεί να λάβω εδώ ως θεμέλιο αυτό που πρέπει να είναι πανθομολογούμενο· δηλαδή ότι όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται έχοντας άγνοια των αιτίων των πραγμάτων και ότι όλοι έχουν την όρεξη να επιζητούν το όφελός τους, πράγμα του οποίου έχουν συνείδηση. Από αυτά πράγματι έπεται, πρώτον, ότι οι άνθρωποι έχουν τη γνώμη πως είναι ελεύθεροι εφόσον έχουν συνείδηση των βουλημάτων και των ορέξεών τους και δεν σκέφτονται ούτε κατ' όναρ τα αίτια από τα οποία διατίθενται να ορέγονται και να βούλονται, επειδή τα αγνοούν. Έπεται, δεύτερον, ότι οι άνθρωποι ενεργούν τα πάντα για έναν τελικό σκοπό· δηλαδή για το όφελος που ορέγονται· από όπου προκύπτει ότι προσδοκούν πάντα να μάθουν μονάχα τα τελικά αίτια των διενεργηθέντων πραγμάτων και άμα τα πληροφορηθούν εφησυχάζουν· επειδή δεν έχουν κανένα λόγο να αμφιβάλλουν περαιτέρω. Αν αδυνατούν όμως να τα πληροφορηθούν από άλλον, δεν τους μένει παρά να στραφούν προς τον εαυτό τους και να αναλογιστούν τους τελικούς σκοπούς από τους οποίους καθορίζονται συνήθως οι ίδιοι σε παρόμοια πράγματα, και έτσι κρίνουν αναγκαία την ιδιοσυγκρασία του άλλου σύμφωνα με τη δική τους. Κατόπιν, αφού ανακαλύπτουν στον εαυτό τους και έξω από αυτόν όχι λίγα μέσα που συμβάλλουν ουκ ολίγο στην επιδίωξη του οφέλους τους, όπως π.χ. μάτια για να βλέπουν, δόντια για να μασούν, χόρτα και ζώα για να τρέφονται, τον ήλιο για να φω-

τίζονται, τη θάλασσα για την εκτροφή ψαριών, κατέληξαν να θεωρούν όλα τα φυσικά όντα σαν μέσα για δικό τους όφελος· και επειδή ξέρουν ότι βρήκαν έτοιμα εκείνα τα μέσα, και δεν τα παρασκεύασαν οι ίδιοι, βρήκαν αιτία να πιστέψουν ότι υπάρχει κάποιος άλλος που τα παρασκεύασε για τις ανάγκες τους. Διότι, αφότου θεώρησαν τα πράγματα ως μέσα, δεν μπορούσαν να πιστέψουν ότι έγιναν από μόνα τους· αλλά, από τα μέσα που παρασκευάζουν συνήθως για τον εαυτό τους, πήγαν και συμπέραναν ότι υπάρχει κάποιος ή κάποιοι διοικητές της φύσης, προικισμένοι με ανθρώπινη ελευθερία, που φρόντισαν τα πάντα για τους ανθρώπους και έκαναν τα πάντα για τις ανάγκες τους. Μα εφόσον δεν είχαν ακούσει ποτέ κάτι για την ιδιοσυγκρασία τους, έπρεπε να την κρίνουν σύμφωνα με τη δική τους, και έτσι υποστήριξαν ότι οι Θεοί διευθύνουν τα πάντα για τις ανάγκες των ανθρώπων, ώστε να τους προσεταριστούν και να λαμβάνουν από αυτούς τις ύψιστες τιμές· από όπου προέκυψε ότι καθένας επινόησε, σύμφωνα με την ιδιοσυγκρασία του, διάφορους τρόπους λατρείας του Θεού, για να τους αγαπά ο Θεός περισσότερο από τους υπόλοιπους και να διευθύνει ολόκληρη τη φύση σύμφωνα με τις ανάγκες της τυφλής επιθυμίας και της ακόρεστης πλεονεξίας τους. Έτσι αυτή η προκατάληψη μετατράπηκε σε δεισιδαιμονία και ρίζωσε βαθιά στα πνεύματα· πράγμα που ήταν υπαίτιο για το ότι καθένας πάσχισε με όλες του τις δυνάμεις να κατανοήσει και να εξηγήσει τα τελικά αίτια όλων των πραγμάτων. Αλλά ζητώντας να δείξουν ότι η φύση δεν κάνει τίποτα μάταια (τουτέστιν τίποτα που να μην είναι για

τις ανάγκες των ανθρώπων), το μόνο που φαίνεται να έδειξαν είναι ότι η φύση και οι Θεοί παραληρούν εξίσου με τους ανθρώπους. Δείτε παρακαλώ πού έχει φτάσει το πράγμα! Ανάμεσα σε τόσες ευχέρειες της φύσης πήγαν και βρήκαν ουκ ολίγες δυσχέρειες, δηλαδή καταιγίδες, σεισμούς, νόσους κτλ., και υποστήριξαν ότι συμβαίνουν επειδή οι Θεοί οργίζονται λόγω των αδικιών που τους γίνονται από τους ανθρώπους, ήτοι λόγω των αμαρτημάτων που διαπράττονται στη λατρεία τους· και παρότι η εμπειρία βοούσε καθημερινά δείχνοντας με άπειρα παραδείγματα ότι οι ευχέρειες και οι δυσχέρειες συμβαίνουν αδιάκριτα τόσο στους ευσεβείς όσο και στους ασεβείς, δεν παραιτήθηκαν από αυτή τη χρόνια προκατάληψη: τους ήταν πράγματι ευκολότερο να θέσουν και αυτό ανάμεσα στα άλλα άγνωστα πράγματα των οποίων αγνοούσαν τη χρήση, και έτσι να διατηρήσουν το παρόν και έμφυτο καθεστώς άγνοιας στο οποίο βρίσκονταν, παρά να καταστρέψουν όλο εκείνο το κατασκευάσμα και να επινοήσουν ένα καινούργιο. Έτσι υποστήριξαν ως βέβαιο ότι οι κρίσεις των Θεών υπερβαίνουν κατά πολύ την ανθρώπινη ικανότητα: κάτι που θα ήταν ασφαλώς η μοναδική αιτία να διαφύγει εσαεί η αλήθεια από το ανθρώπινο γένος· αν τα Μαθηματικά, που δεν ασχολούνται με τους τελικούς σκοπούς αλλά μονάχα με τις ουσίες και τις ιδιότητες των σχημάτων, δεν έδειχναν στους ανθρώπους έναν άλλο γνώμονα της αλήθειας· και πέρα από τα Μαθηματικά μπορούν να υποδειχθούν και άλλα αίτια (τα οποία είναι περιττό να απαριθμήσουμε εδώ) από τα οποία έγινε δυνατό να διαπιστώσουν οι άνθρωποι αυτές

τις κοινές προκαταλήψεις και να οδηγηθούν στην αληθή γνώση των πραγμάτων.

Εξήγησα επαρκώς αυτό που υποσχέθηκα κατά πρώτο λόγο. Για να δείξω τώρα ότι η φύση δεν έχει κανέναν προδιαγεγραμμένο τελικό σκοπό και ότι όλα τα τελικά αίτια δεν είναι παρά ανθρώπινες μυθοπλασίες, δεν χρειάζεται πολύς κόπος. Πιστεύω πράγματι ότι εδραιώθηκε ήδη επαρκώς, τόσο από τα θεμέλια και τα αίτια από όπου έδειξα πως κατάγεται αυτή η προκατάληψη όσο και από την Πρόταση 16 και τα Πορίσματα της Πρότασης 32, και επιπλέον από όλα εκείνα με τα οποία έδειξα ότι τα πάντα στη φύση βαίνουν με κάποια αιώνια αναγκαιότητα και ύψιστη τελειότητα. Ωστόσο θα προσθέσω ακόμα το εξής, ότι αυτή η διδασκαλία περί των τελικών σκοπών αναποδογυρίζει ολωσδιόλου τη φύση. Διότι αυτό που στην πραγματικότητα είναι αίτιο το θεωρεί ως αποτέλεσμα, και αντιστρόφως. Έπειτα, αυτό που είναι φύσει πρότερο το κάνει ύστερο. Και, τέλος, αυτό που είναι ύψιστο και τελειότατο το καθιστά ατελέστατο. Διότι (παραλείποντας τα δύο πρώτα επειδή είναι πρόδηλα από μόνα τους), όπως εδραιώνεται από τις Προτάσεις 21, 22, και 23, τελειότατο αποτέλεσμα είναι εκείνο που παράγεται από τον Θεό άμεσα και όσο περισσότερα ενδιάμεσα αίτια χρειάζεται κάτι για να παραχθεί, τόσο ατελέστερο είναι. Μα αν τα πράγματα που παράχθηκαν από τον Θεό άμεσα είχαν φτιαχτεί για να φτάσει ο Θεός τον τελικό του σκοπό, τότε τα έσχατα, για τα οποία φτιάχτηκαν τα πρώτα, θα ήταν κατ' ανάγκην υπέρτατα όλων. Έπειτα αυτή η διδασκαλία αίρει την τελειότητα του Θεού:

Διότι αν ο Θεός ενεργεί για έναν τελικό σκοπό, αναγκαία ορέγεται κάτι το οποίο στερείται. Και παρότι οι Θεολόγοι και οι Μεταφυσικοί διακρίνουν μεταξύ του τελικού σκοπού ένδειας και του τελικού σκοπού εξομείωσης, ομολογούν ωστόσο ότι ο Θεός έκανε τα πάντα για τον εαυτό του, και όχι για τα δημιουργημένα πράγματα· επειδή πέρα από τον Θεό δεν μπορούν να υποδείξουν τίποτα πριν από τη δημιουργία για το οποίο θα ενεργούσε ο Θεός· ως εκ τούτου αναγκάζονται να ομολογήσουν αναγκαία ότι ο Θεός στερείτο και επιθυμούσε αυτά για τα οποία θέλησε να παρασκευάσει μέσα, όπως είναι ολοφάνερο. Και δεν πρέπει να παραλειφθεί εδώ ότι οι Ακόλουθοι αυτής της διδασκαλίας, που θέλησαν να επιδείξουν την ιδιοφυΐα τους υποδεικνύοντας τους τελικούς σκοπούς των πραγμάτων, εισήγαγαν έναν νέο τρόπο επιχειρηματολογίας για να τεκμηριώσουν τη διδασκαλία τους, δηλαδή την απαγωγή όχι εις αδύνατον, αλλά εις άγνοιαν· πράγμα που δείχνει ότι αυτή η διδασκαλία δεν είχε κανένα άλλο μέσο επιχειρηματολογίας. Διότι αν π.χ. έπεσε από κάποια στέγη μια πέτρα στο κεφάλι κάποιου και τον σκότωσε, θα αποδείξουν με τον παρακάτω τρόπο ότι η πέτρα έπεσε για να σκοτώσει τον άνθρωπο. Αν πράγματι δεν έπεσε για αυτό τον τελικό σκοπό, και Θεού θέλοντος, πώς θα μπορούσαν τόσες περιστάσεις (συχνά πράγματι συνεργούν πολλές συγχρόνως) να συνεργήσουν τυχαία; Θα απαντήσεις ίσως ότι συνέβη επειδή φύσηξε άνεμος και επειδή ο άνθρωπος περνούσε από εκεί. Μα θα επιμείνουν, γιατί φύσηξε ο άνεμος εκείνη την ώρα; γιατί ο άνθρωπος περνούσε από εκεί την ίδια εκείνη ώρα; Αν

απαντήσεις ξανά ότι ο άνεμος σηκώθηκε τότε επειδή την προηγούμενη μέρα, με ήσυχο ακόμα καιρό, η θάλασσα άρχισε να ταρασσεται· και ότι ο άνθρωπος είχε προσκληθεί από έναν φίλο· θα επιμείνουν ξανά, επειδή οι ερωτήσεις δεν έχουν τέλος: γιατί όμως ταραχθηκε η θάλασσα; γιατί προσκλήθηκε ο άνθρωπος εκείνη την ώρα; και ούτω καθεξής, και δεν θα πάψουν να ρωτούν τα αίτια των αιτίων ωσότου καταφύγεις στη βούληση του Θεού, τουτέστιν στο άσυλο της άγνοιας. Παρομοίως, άμα βλέπουν την κατασκευή του ανθρώπινου σώματος μένουν έκθαμβοι και αγνοώντας τα αίτια τόσης τέχνης συμπεραίνουν ότι κατασκευάστηκε από μια τέχνη όχι μηχανική αλλά θεϊκή ή υπερφυσική, και ότι συστάθηκε με τέτοιο τρόπο ώστε το ένα μέρος να μη ζημιώνει το άλλο. Από όπου προέκυψε ότι όποιος ερευνά τα αληθή αίτια των θαυμάτων και όποιος πασχίζει να κατανοεί τα φυσικά πράγματα ως μορφωμένος, και όχι να τα θαυμάζει ως βλάκας, θεωρείται σχεδόν παντού ασεβής και αιρετικός και γιουχάρεται από αυτούς που τους λατρεύει ο όχλος σαν διερμηνείς της φύσης και των Θεών. Διότι ξέρουν ότι αν αρθεί η άγνοια, θα αρθεί το θάμπωμα, τουτέστιν το μοναδικό μέσο που έχουν για να επιχειρηματολογούν και να διαφυλάσσουν την αυθεντία τους. Αλλά το αφήνω και περνώ σε αυτό που ανέλαβα να διεξέλθω εδώ κατά τρίτο λόγο.

Αφότου οι άνθρωποι πείστηκαν ότι όλα όσα γίνονται, γίνονται για τους ίδιους, πήγαν και έκριναν κυριότερο σε κάθε πράγμα αυτό που τους είναι ωφελιμότερο και εκτίμησαν ως υπέρτατα όλα εκείνα από τα οποία επηρεάζονταν με άριστο τρόπο. Έτσι πήγαν και

σχημάτισαν εκείνες τις έννοιες με τις οποίες εξηγούν τις φύσεις των πραγμάτων, δηλαδή το Καλό, το Κακό, την Τάξη, τη Σύγχυση, το Θερμό, το Ψυχρό, την Ομορφιά, και την Ασχήμια: και επειδή νόμιζαν τον εαυτό τους ελεύθερο, γεννήθηκαν οι έννοιες του *Επαίνου* και του *Ψόγου*, της *Αμαρτίας* και της *Καταξίωσης*: αλλά θα εξηγήσω τις τελευταίες παρακάτω, αφού θα έχω διεξέλθει την ανθρώπινη φύση, ενώ εδώ θα εξηγήσω εν συντομία τις πρώτες. Δηλαδή, κάλεσαν Καλό καθετί που συμβάλλει στην ευεξία και στη λατρεία του Θεού, ενώ Κακό ό,τι είναι αντίθετο σε αυτά. Και επειδή όσοι δεν κατανοούν τη φύση των πραγμάτων, αλλά τα φαντάζονται μονάχα, δεν καταφάσκουν τίποτα για τα πράγματα και εκλαμβάνουν τη φαντασία για νου, πιστεύουν γι' αυτό ακράδαντα ότι υπάρχει τάξη στα πράγματα, αγνοώντας τη φύση των πραγμάτων και τη δική τους. Διότι όταν είναι διευθετημένα έτσι ώστε όταν μας αναπαρίστανται μέσω των αισθήσεων να μπορούμε να τα φανταζόμαστε εύκολα, και συνεπώς να τα θυμόμαστε εύκολα, λέμε ότι είναι καλά τακτοποιημένα, ενώ στην αντίθετη περίπτωση ότι είναι κακά τακτοποιημένα, ήτοι συγκεχυμένα. Και δεδομένου ότι όσα μπορούμε να φανταζόμαστε εύκολα μας είναι πιο ευχάριστα από τα υπόλοιπα, οι άνθρωποι προτιμούν την τάξη από τη σύγχυση σαν η τάξη να ήταν κάτι στη φύση πέρα και άσχετα από τη φαντασίας μας: και λένε ότι ο Θεός δημιούργησε τα πάντα με τάξη και με αυτό τον τρόπο, χωρίς να το ξέρουν, προσδίδουν στον Θεό φαντασία: εκτός ίσως αν θέλουν να προνόησε ο Θεός για την ανθρώπινη φαντασία διευθετώντας όλα

τα πράγματα με τρόπο που να μπορούν να τα φαντάζονται ευκολότατα· ούτε καν τους προβληματίζει ότι υπάρχουν άπειρα πράγματα που υπερβαίνουν κατά πολύ τη φαντασία μας και πλείστα που, λόγω της καχεξίας της, τη ρίχνουν σε σύγχυση. Αλλά αρκετά επ' αυτού. Οι υπόλοιπες έννοιες, έπειτα, δεν είναι επίσης τίποτα πέρα από τρόποι του φαντάζεσθαι με τους οποίους η φαντασία επηρεάζεται με διάφορους τρόπους, και ωστόσο, από τους αδαείς θεωρούνται σαν κύρια κατηγορήματα των πραγμάτων· επειδή, όπως είπαμε ήδη, πιστεύουν ότι όλα τα πράγματα έγιναν για τους ίδιους· και λένε τη φύση κάποιου πράγματος καλή ή κακή, υγιή ή σάπια και φθαρμένη καταπώς επηρεάζονται από αυτό. Π.χ., αν η κίνηση την οποία λαμβάνουν τα νεύρα από τα αντικείμενα που αναπαρίστανται μέσω των ματιών συμβάλλει στην ευεξία, τα αντικείμενα που την προκαλούν λέγονται όμορφα, ενώ όσα εγείρουν την αντίθετη κίνηση, άσχημα. Έπειτα όσα κινούν την αίσθηση μέσω των ρουθουνιών καλούνται εύοσμα ή δύσοσμα, όσα μέσω της γλώσσας, γλυκά ή πικρά, νόστιμα ή άνοστα, κτλ. Ενώ όσα μέσω της αφής, σκληρά ή μαλακά, τραχιά ή λεία, κτλ. Και όσα τέλος κινούν τα αυτιά, λέμε ότι εκπέμπουν θόρυβο, ήχο ή αρμονία, η οποία ξετρέλανε τους ανθρώπους τόσο πολύ ώστε να πιστέψουν ότι και ο Θεός ακόμα απολαμβάνει την αρμονία. Ούτε έλειψαν οι Φιλόσοφοι που πείστηκαν ότι οι ουράνιες κινήσεις συνθέτουν μια αρμονία. Όλα αυτά δείχνουν επαρκώς ότι καθέννας έκρινε τα πράγματα κατά τη διάθεση του εγκεφάλου του, ή μάλλον ότι εξέλαβε για πράγματα τους επηρεασμούς

της φαντασίας. Οπότε δεν είναι να απορείς (για να σημειώσουμε εν παρόδω και τούτο) που γεννήθηκαν μεταξύ των ανθρώπων τόσες διχογνωμίες όσες βιώνουμε, από τις οποίες τελικά ο Σκεπτικισμός. Διότι, παρότι τα ανθρώπινα σώματα συμφωνούν σε πολλά, διαφωνούν ωστόσο σε πλείστα και γι' αυτό εκείνο που στον έναν φαίνεται καλό, στον άλλο φαίνεται κακό· εκείνο που στον ένα φαίνεται τακτοποιημένο, στον άλλο φαίνεται συγκεχυμένο· εκείνο που για τον έναν είναι ευχάριστο, για τον άλλον είναι δυσάρεστο, και ούτω καθεξής, πράγματα που αντιπαρέρχομαι εδώ τόσο επειδή δεν είναι το κατάλληλο μέρος να τα πραγματευτώ *ex professo*, όσο και επειδή οι πάντες τα βιώνουν επαρκώς. Όλοι πράγματι έχουν ακούσει το: όσα κεφάλια τόσες γνώμες· καθένας κι η γνώμη του· τα μυαλά διαφέρουν όσο οι ουρανίσκοι: γνωμικά που δείχνουν επαρκώς ότι οι άνθρωποι κρίνουν τα πράγματα κατά τη διάθεση του εγκεφάλου τους και τα φαντάζονται μάλλον παρά τα κατανοούν. Αν πράγματι είχαν κατανοήσει τα πράγματα, εκείνα, αν δεν τους δελιάζαν όλους, τουλάχιστον θα τους έπειθαν, όπως μαρτυρούν τα Μαθηματικά.

Βλέπουμε έτσι ότι όλες οι έννοιες με τις οποίες ο όχλος συνηθίζει να εξηγεί τη φύση είναι μονάχα τρόποι του φαντάζεσθαι και δεν δηλώνουν τη φύση των πραγμάτων αλλά μονάχα μια κατάσταση της φαντασίας· και επειδή έχουν ονόματα σαν να ήταν όντα υπάρχοντα έξω από τη φαντασία, δεν τις καλώ όντα λόγου, αλλά φαντασίας, και ως εκ τούτου όλα τα εναντίον μας επιχειρήματα που αντλούνται από παρόμοιες έννοιες μπο-

ρούν να αντικρουστούν εύκολα. Πολλοί πράγματι συνηθίζουν να επιχειρηματολογούν ως εξής. Αν όλα έπονται από την αναγκαιότητα της τελειότητας της φύσης του Θεού, από πού προήλθαν άραγε τόσες ατέλειες στη φύση; Δηλαδή η μέχρι σπαίλας αποσύνθεση των πραγμάτων, η ασχήμια τους που προκαλεί αηδία, η σύγχυση, το κακό, η αμαρτία, κτλ.; Αλλά, όπως είπα μόλις, ανασκευάζονται εύκολα. Διότι η τελειότητα των πραγμάτων πρέπει να εκτιμάται μόνο βάσει της φύσης και της δύναμής τους, και γι' αυτό τα πράγματα δεν είναι περισσότερο ή λιγότερο τέλεια λόγω του ότι προσφέρουν απόλαυση ή προσβάλλουν τις αισθήσεις των ανθρώπων, συμβάλλουν ή απάδουν στην ανθρώπινη φύση. Σε όσους ρωτούν όμως: γιατί ο Θεός δεν δημιούργησε όλους τους ανθρώπους έτσι ώστε να κυβερνώνται μόνο από την καθοδήγηση του λόγου; δεν απαντώ παρά το εξής: επειδή δεν του έλλειψε η ύλη για να δημιουργήσει τα πάντα, από τον ύψιστο ως τον κατώτατο βαθμό τελειότητας ή, για να κυριολεκτήσω περισσότερο, επειδή οι νόμοι της φύσης του ήταν τόσο ευρείς ώστε αρκούσαν για την παραγωγή όλων όσα μπορούν να συλληφθούν από κάποιον άπειρο νου, όπως απέδειξα στην Πρόταση 16.

Αυτές είναι οι προκαταλήψεις που ανέλαβα να επισημάνω εδώ. Αν μένουν ακόμα ορισμένες της ίδιας υφής, μπορούν να διορθωθούν από τον καθένα με λίγη μελέτη.

Τέλος του πρώτου μέρους.